พิมพ์เป็นอนุสรณ์

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณยายเจริญ สวัสดินาค

ณ ฌาปนสถาน วัดเขมาภิรตาราม

จังหวัดนนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณยายเจริญ สวัสดินาค

ณ ฌาปนสถาน วัดเขมาภิรตาราม

จังหวัดนนทบุรี

วันอาทิตย์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงแด่ท่านที่ให้เกียรติไปร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณยายเจริญ สวัสดินาค

หากมีสิ่งใดบกพร่องหรือไม่เรียบร้อยประการใดก็ดี ขอได้โปรดประทานอภัยให้ด้วย

เจ้าภาพ

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

คุณยายเจริญ สวัสดินาค

ชาตะ 5 พฤษภาคม 2417

มรณะ 4 พฤษภาคม 2513

รวมอายุได้ 96 ปี

คำกล่าวรายงานพิธีเปิดป้ายศาลากตัญญู

ขอประทานกราบเรียน พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ในนามของคุณยายเจริญ สวัสดินาค ดิฉันขอขอบ-พระคุณในการที่พระคุณเจ้าได้กรุณารับอาราธนามาเป็นประธานในพิธีเปิดป้ายศาลากตัญญู ด้วยความเคารพอย่างสูง ณ โอกาสนี้ ดิฉันขอกราบเรียนรายงานการก่อสร้างศาลาหลังนี้ เพื่อพระคุณเจ้าได้ทราบดังต่อไปนี้ เนื่องด้วยทางวัดเขมาภิรตาราม ได้จัดการสร้างเมรุเผาศพขึ้นแล้ว แต่ยังไม่มีทุนจะสร้างศาลาสำหรับบำเพ็ญกุศลต่อไป คุณยายท่านซึ่งขณะนี้มีอายุสังขารชราภาพมากแล้ว มีความประสงค์เพื่อจะบำเพ็ญกุศลสนองคุณูปการบรรพบุรุษและท่านผู้เป็นบุพการีให้ทันเห็นในขณะเมื่อยังทรงชีพอยู่ ท่านทราบความประสงค์ของทางวัด จึงได้บริจาคทรัพย์สร้างศาลาหลังนี้ขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่จะมาบำเพ็ญกุศล ณ ฌาปนสถานแห่งนี้ ค่าก่อสร้างเฉพาะอาคารเป็นเงินจำนวน ๑๕๐,๐๐๐ บาท ค่าอุปกรณ์ ไฟฟ้า, เครื่องประดับ, และอาสน์สงฆ์ พร้อมทั้งโต๊ะอาหารรวมทั้งหมดเป็นจำนวนเงิน ๓๖,๓๕๐ บาท และค่าปฏิสังขรณ์เสนาสนะซึ่งย้าย

ไปปลูกใหม่อีก ๓ หลัง รวมเป็นจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท รวมค่าก่อสร้างทั้งสิ้นเป็นเงิน ๒๘๖,๓๕๐ บาท อนึ่ง โดยเฉพาะในพระอารามนี้ คุณยายท่านได้ก่อสร้างถาวรวัตถุอื่น ๆ ไว้ก่อนแล้วหลายอย่าง คือ กุฏิเจริญสวัสดินาค, ศาลาพักร้อนริมสระ, ศาลาเฉยยานุสรณ์, ถาวรวัตถุเหล่านี้ยังคงปรากฏอยู่ เมื่อชำรุดทรุดโทรมลง ท่านก็ได้บริจาคบูรณะเป็นคราว ๆ ต่อมา มิได้ปล่อยทอดทิ้ง การบริจาคทรัพย์สร้างศาลาหลังนี้เพราะคุณยายเจริญ สวัสดินาค มาอนุสรณ์ถึงคุณูปการของบรรพบุรุษและท่านผู้เป็นบุพการีมีกุศลเจตนาปรารถนาจะบำเพ็ญกุศลบุรพเปตพลีอุทิศกัลป-นาผล สนองคุณูปการ ด้วยอำนาจกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นเครื่องเตือนใจ ฉะนั้นจึงได้ขนานนามว่า "ศาลากตัญญู" บัดนี้การก่อสร้างได้สำเร็จลงเรียบร้อยแล้ว จึงได้จัดการบำเพ็ญกุศลฉลองประกอบพิธีเปิดป้าย และมอบถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อใช้เป็นสาธารณะประโยชน์สำหรับผู้ที่จะมาบำเพ็ญกุศล ณ ฌาปนสถานแห่งพระอารามนี้ต่อไป.

ณ บัดนี้ได้เวลาอันเป็นมงคลอุดมฤกษ์แล้ว ดิฉันใคร่ขอกราบเรียนอาราธนาพระคุณเจ้าได้กรุณาประกอบพิธีเปิดป้าย ศาลากตัญญูนี้ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่สถานที่ และจำเริญศรัทธาปสาทะ เพิ่มพูนปีติปราโมทย์แก่ คุณยายเจริญ สวัสดินาค สืบต่อไป.

ประวัติ

คุณยายเจริญ สวัสดินาค

คุณยายเจริญ สวัสดินาค เป็นบุตรีของท่านขุนสกลรักษา(รอด) นางสกลรักษา (ปาน) เกิดเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ที่ตำบลบางสะแก อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๔ คน บิดามารดาของท่านประกอบอาชีพในการทำสวน เป็นครอบครัวที่มีฐานะดี มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไปในจังหวัดนั้น การศึกษาทางหนังสือไทยพออ่านออกเขียนได้ เป็นกุลสตรีที่เฉลียวฉลาดไหวพริบดี มีอัธยาศัยสุภาพอ่อนโยน เมื่อยังอยู่กับบิดามารดาได้เป็นกำลังช่วยเหลือดูแลการงานบ้านเรือน ต่างหูต่างตาแทนบิดามารดาเป็นอย่างดี เป็นที่รักใคร่ของบิดามารดาและญาติพี่น้องทุก ๆ คน เป็นผู้มีน้ำใจโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนผู้ตกทุกข์ได้ยากมามาแต่ยังเยาว์วัย

เมื่อถึงวัยอันสมควร ได้ทำการสมรสกับท่านปลัดเวรเฉย สวัสดินาค ต่อมาท่านปลัดเวรเฉย มีหน้าที่รับราชการอยู่ในจังหวัดพระนคร จึงได้ลาบิดามารดาพาคุณยายเจริญมาอยู่กับท่านที่บ้าน

เลขที่ ๔๙/๑ ตำบลบางอ้อ อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี ซึ่งเป็นบ้านที่อยู่ในปัจจุบันนี้ ท่านทั้งสองได้อยู่กันมาด้วยความผาสุกสมบูรณ์ในชีวิตสมรสเป็นอย่างดี ได้ให้กำเนิดบุตรด้วยกัน ๓ คน คือ

๑. นางสังวาลย์ บุญสมบัติ
๒. นางมณี ประโมจนีย์ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๓. คนที่สามได้เสียชีวิตแต่ยังเยาว์

ท่านทั้งสองได้สร้างฐานะครอบครัว ด้วยความขยันหมั่นเพียรอดทน ไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยาก พยายามเก็บหอมรอมริบรวบรวมสะสมทรัพย์จนตั้งครอบครัวได้เป็นหลักฐานมั่นคง ทั้งที่ท่านเป็นคนจรมาจากถิ่นอื่น ท่านอยู่กับท่านปลัดเวรเฉยเป็นสุข จนกาลเวลาล่วงเลยมานานหลายสิบปี กระทั่งท่านปลัดเวรเฉยได้ล้มป่วยลงด้วยโรคชรา คุณยายเจริญกับลูก ๆ ได้ช่วยกันเยียวยารักษาพยาบาลอย่างดีจนสุดสามารถ ก็ไม่อาจช่วยรักษาชีวิตของท่านให้อยู่รอดยืนยาวต่อไปได้ ท่านก็ต้องถึงแก่กรรมลงตามอายุขัย เมื่อท่านปลัดเวรเฉยสิ้นบุญไปแล้ว คุณยายเจริญได้อยู่กับบุตรหญิงทั้งสองของท่านต่อมาประกอบอาชีพดังเดิม คือทำสวนทุเรียนและ

ผลไม้เบญจพรรณขาย ด้วยความขยันหมั่นเพียรดังที่ได้เคยกระทำมาแล้ว ท่านมีอัธยาศัยประกอบด้วยเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลทั่วไปทั้งที่เป็นญาติและมิใช่ญาติได้สงเคราะห์อนุเคราะห์ช่วยเหลือในเมื่อมีทุกข์มา เคยรับบุคคลอื่นซึ่งมิได้เกี่ยวข้องเป็นญาติเป็นบุตรบุญธรรมทั้งชายหญิง อุปการะให้ได้รับการศึกษาจัดการให้ได้อุปสมบท และจัดการแต่งงานตลอดจนมอบที่อยู่อาศัยให้และยังช่วยเหลืออย่างอื่น ๆ อีกหลายอย่าง หลายคนด้วยกัน บุตรบุญธรรมที่ท่านได้อุปการะมาทั้งหลายนี้ ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ในด้านครอบครัว ท่านวางตนเป็นแม่เรือนที่ดี เป็นภรรยาที่ดี มีความเคารพเชื่อฟังอ่อนน้อมต่อสามี ประพฤติตนเป็นเนติแบบอย่างของมารดาที่ดี อบรมสั่งสอนลูกหลานให้ประพฤติดี ประพฤติชอบคอยอุปการะทำนุบำรุงลูกหลานให้ตั้งตนเป็นหลักฐาน มีหน้ามีตาทัดเทียมเพื่อนบ้าน คอยปลุกปลอบให้กำลังใจ ช่วยเช็ดน้ำตาให้คลายทุกข์ในเมื่อใครมีทุกข์ร้อนมาหาท่าน ลูกหลานที่ได้อยู่ดี กินดีก็เพราะเมตตากรุณาของท่านแผ่ปกคลุมอยู่ ท่านบำเพ็ญตนเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทร แผ่กิ่งก้านสาขาปกคลุมลูกหลานและบุคคลที่พึ่งมาอาศัยท่านได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน คุณงามความดีของท่าน ทั้ง

นี้ซาบซึ้งตรึงตราอยู่แก่จิตใจของลูกหลาน ไม่สามารถจะบรรยายให้สิ้นสุดได้

ในด้านพระศาสนา คุณยายเจริญ มีอุปนิสัยสุภาพสงบเสงี่ยม รักสงบ ไม่ชอบมีเรื่องบาดหมาง มีเวรมีภัยกับผู้ใด มีศรัทธามั่นในพระศาสนา มีอัธยาศัยใจบุญสุนทรทาน ชอบบริจาคในการกุศลตามวัดวาอารามต่าง ๆ เท่าที่มีผู้มาบอกบุญ ท่านก็ยินดีบริจาคทำบุญด้วยทุกวัดไม่มีขัดข้อง หมั่นบำเพ็ญทานรักษาศีลฟังธรรมทุก ๆ วันธรรมสวนะ ในเวลาที่ท่านมีกำลังกายแข็งแรงอยู่ สู้อุตสาหะพายเรือกับบุตรหลานไปทำบุญรักษาศีล ฟังธรรมที่วัดเขมาภิรตารามอยู่เสมอ ในระยะหลัง ๆ นี้ ท่านชราภาพหมดกำลังไปไหนไม่ไหว ท่านนั่งฟังพระธรรมเทศนาทางวิทยุและทางโทรทัศน์ทุก ๆ วันธรรมสวนะมิได้ขาด ชอบสมาคมวิสาสะกับพระสงฆ์สามเณร จนเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกับพระเถระผู้ใหญ่และพระภิกษุสามเณรตามวัดต่าง ๆ ที่ท่านเคยได้ไปบำเพ็ญกุศลทั้งในพระนครและต่างจังหวัด เคยได้อุปการะพระภิกษุสามเณรที่มุ่งศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ซึ่งมาจากต่างจังหวัด ให้ได้บรรพชาอุปสมบท ศึกษาเล่าเรียนจนสอบเปรียญได้ก็มีหลายรูป และได้

บริจาคทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรม ด้วยน้ำพักน้ำแรงหยาดเหงื่อหยาดไคลของท่าน สร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุตามวัดต่าง ๆ หลายวัด คือ

๑. กุฏิเจริญ สวัสดินาค ที่วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี
๒. ศาลาสระน้ำ " "
๓. ศาลาเฉยยานุสรณ์ " "
๔. ศาลากตัญญู " "
๕. กุฎิไม้ ๒ ชั้น ที่วัดสิริจันทรนิมิต ลพบุรี
๖. โรงเรียนพระปริยัติธรรม ที่วัดท่าอิฐ ปากเกล็ด นนทบุรี
๗. หอระฆัง ที่วัดแดง ปากเกล็ด นนทบุรี

นอกจากนี้ ยังได้ทำการทอดผ้าพระกฐินตามวัดต่าง ๆ หลายครั้ง และบริจาคทรัพย์เป็นค่าปฏิสังขรณ์ในอารามให้วัดต่าง ๆ ทั้งในพระนครและต่างจังหวัดอีกหลายวัด ถ้าจะประมวลทรัพย์ที่ท่านบริจาคทุก ๆ รายการ ก็นับจำนวนหลายแสน อันเป็นน้ำพักน้ำแรงของท่านร่วมกับท่านปลัดเวรเฉย กรมการศาสนาทราบชัดถึงกัลยาณเกียรติคุณส่วนศาสนูปการของท่านนี้แล้ว จึงนำรายงาน

ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์อัครศาสนูปถัมภก ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ **เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย** แก่คุณยายเจริญ สวัสดินาค เพื่อเป็นเกียรติของสกุลวงศ์สืบไป เนื่องในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

โดยแท้จริงคุณยายเจริญ มีปกติอัธยาศัยใจบุญ ชอบบริจาคในการกุศล ด้วยจิตศรัทธาอันบริสุทธิ์เป็นปุเรจาริกอยู่แล้ว และมุ่งหวังอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาให้วัฒนาสถาพรโดยส่วนเดียวเท่านั้น มิได้มุ่งหวังโลกามิส คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ ชื่อเสียง เกียรติคุณ แต่อย่างใด การได้รับพระราชทานเหรียญตราอิสริยาภรณ์ ก็โดยพระราชประสงค์จะทรงยกย่องประกาศเกียรติคุณของผู้บริจาคให้ปรากฏ นับเนื่องในรัฏฐาภิปาลโนบายประการ ๑

คุณยายเจริญ ได้ดำรงชีวิตสังขารพ้นผ่าอุปสรรคความยากลำบาก ตรากตรำต่อสู้อันตรายในโลกภายนอกมานานมากจนล่วง

เข้าสู่ปัจฉิมวัย อายุยืนนานเกือบร้อยปีแล้ว นับว่าเป็นชีวิตลาภอันบุคคลพึงได้ยากประการหนึ่ง ถึงแม้ว่าท่านจะได้บำเพ็ญกุศลธรรมสมาทานมามาก และมีธรรมปฏิบัติเป็นเครื่องยึดหน่วงจิตใจเพียงใดก็ตาม ชีวิตของท่านก็ต้องเป็นไปตามกระแสแห่งธรรมดาของสังขาร หลีกเลี่ยงไม่พ้นไปจากชราพยาธิทุกข์ได้ในที่สุด เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ท่านก็ล้มป่วยลงด้วยโรคชราเปียดเบียน หมดเรี่ยวแรง จนถึงลุกนั่งถ่ายหนักเบาไม่ได้ มือและเท้าไม่มีกำลังเคลื่อนไหว แต่ยังรับประทานอาหารได้ตามปกติความทรงจำยังดีอยู่ ครั้นถึงวันที่ ๒๙–๓๐ เมษายน อาการของท่านไม่ดีขึ้น คงทรงอยู่อย่างอย่างเดิม ถึงวันเสาร์ที่ ๒ พฤษภาคมอาการหนักมากขึ้น นอนนิ่งอยู่ทั้งวันทั้งคืน ไม่พูดจามีอาการหายใจแรง ปัสสาวะบ่อยครั้ง ครั้นถึงวันจันทร์ที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๑๓ เวลา ๐๖.๐๐ น. ท่านก็ถึงแก่กรรมด้วยอาการอันสงบมิได้พูดจาสั่งเสียแต่ประการใด รวมอายุของท่านได้ ๙๕ ปี ๑๑ เดือน ๒๙ วัน

มรณกรรมเป็นเหตุแห่งการจากไปของท่านครั้งนี้ ได้ยังความเศร้าโศกสลดใจอาวรณ์ให้เกิดแก่ลูกหลาน และวงศ์ญาติตลอดถึงผู้ที่ท่านได้อุปการะมาอย่างสุดซึ้ง ต่างรู้สึกวิปโยคสะเทือนใจอาลัยรักท่าน นึกภาวนาอธิษฐานปรารถนาให้ดวงวิญญาณของท่านได้ไปสู่สุคติ เสวยสุขวิบากสมกับที่ท่านได้บำเพ็ญกุศล สั่งสมบุญสมภารมามาก ในสัมปรายภพ เทอญ.

สรุปประวัติคำกลอน

(คุณยายเจริญ สวัสดินาค)

ณ สมุทรสงครามนามจังหวัด
ปวงบุญจัดหญิงชายฝ่ายกุศล
ให้กำเนิด–เกิดกาย–มาหลายคน
ที่ดีล้น–อำเภอนำ–อัมพวา

ขุนสกลฯ นางสกลฯ คนทั้งสอง
จิตใจผ่องต้องกันด้วยหรรษา
ได้บุตรีศรีสวัสดิ์วัฒนา
ให้ชื่อว่า "เจริญ" เพลิดเพลินใจ

อันบ้านใดเมืองใดไร้ผู้หญิง
เหมือนไร้สิ่งมิ่งขวัญอันสดใส
ทั้งโลกาโลกีย์ที่ใกล้ไกล
ศรีพิไลไม่มีไม่ดีเลย.

ชื่อ "เจริญ" เจริญจริงยิ่งกว่าชื่อ
เรียนหนังสืออุตส่าห์ไม่ช้าเฉย
ทั้งอ่านออกเขียนได้ใจสะเบย
คนชมเชยทั่วย่านบ้านตำบล

(๗)

เฉลียวฉลาดไหวพริบดีบดียิ่ง
เป็นผู้หญิง "กัลยา" หากุศล
ความสุภาพอ่อนน้อมคอยถ่อมตน
อำนวยผลให้เห็นเด่นงดงาม.

เมื่อเป็นสาวดังมณีอันมีค่า
สมกับว่า "หญิงสาว" ชาวสยาม
สงวนตัวสงวนใจมิให้ทราม
เพราะเกรงความเป็นสาวคาวราคี.

ปวงมัจฉาเล็กใหญ่อยู่ในน้ำ
ที่ผุดดำแหวกว่ายกระจายหนี
ปลาทุกตัวเหม็นคาวอ้าวฤดี
ไม่ควรที่เหม็นคาวราวกับปลา.

ใช้เรี่ยวแรงช่วยงานบ้านหลายอย่าง
เป็นคนสร้างไมตรีที่ออกหน้า
เอื้ออารีเพื่อนบ้านจำนรรจา
คนกำพร้าคนยากมากด้วยกัน.

(๒)

คราวเป็นสาวสวยงามมีความเด่น
ปลัดเวร ฯ ราชการงานขยัน
ได้สืบต่อไมตรีศรีสัมพันธ์
เกิดมิ่งขวัญวันวิวาห์ผาสุกใจ.

แต่สามีมีงานพระผ่านฟ้า
ต้องย้ายมาบางอ้อเป็นข้อใหญ่
บางกอกน้อยธนบุรีที่ไม่ไกล
เข้ามาใกล้เมืองหลวงห่วงที่ดี.

ท่านทั้งสองครองรักสมัครสมาน
ดั่งสายธารไหลล่องคล่องวิถี
เกิด "สังวาลย์ บุญสมบัติ" มนัสปรีดิ์
มีมณีและน้องสองวายปราณ.

ร่วมกันสร้าง "ฐานะ" ขยันยิ่ง
การทำจริงเห็นจริงสิ่งหลักฐาน
เป็นคนจรรวยได้ไม่สู้นาน
ด้วยรักงานรักเงินไม่เพลินเมา.

(๗)

อยู่ด้วยกันกับสามีที่น่ารัก
น้ำต้มผักหวานได้ไม่เหมือนเขา
หวานตลอดหวานใจไม่บางเบา
หวานจนเท่าตราบชราสามีตาย.

หลังจากนั้นอาชีพรับรักษา
กิจการค้าทำดีมีจุดหมาย
ผลทุเรียนผลอื่นดื่นมากมาย
เป็นคุณยายขายดีมีคนชม.

ยิ่งตอนแก่แผ่เมตตาหนักหนานัก
ที่ประจักษ์ "สงเคราะห์" อย่างเหมาะสม
การศึกษา, บรรพชา, พานิยม
แม้สังคมแต่งงานท่านก็ทำ.

อันบุตรเลี้ยงก็มีที่ท่านรัก
ใช้แรงผลักให้ดีมิให้ต่ำ
สอนลูกหลานเหมือนครูอยู่ประจำ
ทุกเช้าค่ำเทศนาสารพัน

(ฃ)

ใครร้องไห้เช็ดน้ำตาจนซาทุกข์
แล้วปลอบปลุกเรี่ยวแรงให้แข็งขัน
พรหมวิหารเผื่อแผ่แน่ทุกวัน
ตัวท่านนั้นดั่งโพธิไทรให้ร่มเย็น

ศาสนาศรัทธามั่นไม่ผันผวน
ทำแต่ล้วนความดีที่เห็นเห็น
บริจาค–ก็ได้–ไม่ลำเค็ญ
ไม่ทำเป็นด่าว่า "ข้าฯ ไม่ยอม"

"เราไม่ขัด–วัดขูด–พูดก็ได้
เงินของใครใครรักจักถนอม
จะมารีดมาไถไม่ออมชอม
เมื่อข้าฯ ผอมคุณมาหาไม่มี"

อันคุณยายไม่พูดจาภาษาแดก
ให้พึงแปลกแก้วหูอยู่ฉี่ฉี่
ใครมาหาให้ไปในท่วงที
ควรพอดีเท่าไรก็ให้ปัน

(ข)

ชอบฟังเทศน์ฟังธรรมแนะนำจิต
ฟังข้อคิดต่างต่างอย่างขยัน
ถึงวันพระไปวัดตามนัดกัน
แต่ในชั้นหลังหลังฟังที่เรือน.
วิสาสะ–พระเณร–"เถน" ไม่ชอบ
จนรู้รอบพระไทยใครจะเหมือน ?
นักศึกษาบรรพชิตจิตไม่เบือน
คุณยายเอื้อนอุปการะทั้งพระเณร
สร้างกุฎิ–ศาลา–อาศัยพัก
ช่างดีนักหรูหรูดูแล้วเด่น
ตามประวัติบอกแถลงแจ้งชัดเจน
ใครอยากเห็นอ่านดูจะรู้ดี.[1]

---

1. กุฏิ "เจริญ สวัสดินาค" วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี
2. ศาลาสระน้ำ ,, ,,
3. ศาลาเฉยยานุสรณ์ ,, ,,
4. ศาลากตัญญู ,, ,,
5. กุฏิไม้ 2 ชั้น วัดสิริจันทรนิมิต ลพบุรี
6. โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดท่าอิฐ ปากเกร็ด นนทบุรี
7. หอระฆัง วัดแดง ,, ,,

ทอดกฐินคุณยายทำหลายครั้ง
แล้วแถมยังประจักษ์เป็นสักขี
ปฏิสังขรณ์ที่นั่นในทันที
สิ่งเหล่านี้ที่เห็นเป็นประมาณ.

จนสมเด็จ ฯ ผ่านเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัว
ทรงทราบทั่วประจักษ์ในหลักฐาน
ได้โปรดเกล้า ฯ ประกาศราชทาน
ให้แก่ท่าน "อิสริยศ" ปรากฏมี. [2]

คุณยายเจริญ–เจริญมา–น่าชมชื่น
ได้ราบรื่นพร้อมพรักทั้งศักดิ์ศรี
ในบรมราชวงศ์องค์จักรี
จึงควรที่ปรีดาสาธุเอย.

---

2. เบญจมาภรณ์มงกุฏไทย

อวสานแห่งชีวิต

(คุณยายเจริญ สวัสดินาค)

เมื่อคุณยายวัยชราได้มาถึง
นึกรำพึงแต่กุศลดลสนอง
โรคชราคราเห็นเด่นยึดครอง
ทุกคนต้องเป็นเช่นเดียวกัน.

วันที่สี่ – พ.ค. พ.ศ นี้
ที่ได้มีสองห้าชวนพาผ่าน
มีหนึ่งสามตามหลังดังนัดพลัน
ดวงชีวันคุณยายสลายลง.

เมื่ออายุเก้าสิบห้ากว่ากว่าแล้ว
ได้นอนแซ่วจิตใจไม่ไหลหลง
นอนสงบเช่นนี้มีบทปลง
คงจะตรงสู่สวรรค์วันนั้นเอง.

แม้ลูกหลานวงศาคณาญาติ
จะไม่อาจยอมนิยมเรื่องข่มเหง
มัจจุราชอาจใจไม่ยำเยง
เหมือนมาเร่งคุณยายย้ายจากตน.

ต่างก็รวมร่วมจิตอธิษฐาน
ขอวิญญาณคุณยายผ่ายกุศล
สู่คติ–คือสวรรค์–ในชั้นบน
เสวยผลสุขสานต์สำราญเทอญ.

พระราชทานเพลิงศพ

(คุณยายเจริญ สวัสดินาค)

ที่สิบห้า พ.ย. พ.ศ. นี้ [1]
กำหนดมีพระราชทานผ่านมาถึง
ศพคุณยายเกียรติยศปรากฏตรึง
ติดมาถึงลูกหลานและว่านเครือ.

ขอลูกหลานทั้งหมดจดจำไว้
หากว่าใครทำดีย่อมมีเหลือ
เกียรติสกุลบุญล้ำนำจุนเจือ
ขอให้เชื่อบุญกุศลมีผลงาม.

เกิดเป็นคนสุดดีที่มนุษย์
ไม่มีจุดเรื่องร้ายหลายคนหยาม
ก็จะมีเกียรติยศปรากฏนาม
ดำเนินตามคุณยายร้ายไม่มี.

---

1. 2513

(ข)

ได้ทราบข่าวลูกหลานท่านหลายฝ่าย
อยู่ในค่าย "ชาวพุทธพิศุทธ์" ศรี
พุทธพรชดเชยซึ่งเคยดี
ย่อมเป็นที่ประจักษ์หลักสำคัญ.

คือทำดีได้ดีนี่แน่นัก
ใช่ประจักษ์เห็นได้ในความฝัน
เป็นความจริงเห็นได้ในทุกวัน
เพียงร่วมกันสามัคคีก็ดีเอย.

ธมฺมสาโร ภิกขุ

วัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

คำไว้อาลัย

ของ

พระมหาแพร กมฺมสาโร วัดเขมาภิรตาราม

อาตมาได้ทราบข่าวมรณกรรม ของคุณยายเจริญ สวัสดินาค เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๓ รู้สึกสลดใจในการที่ท่านผู้มีอุปการะคุ้นเคยเคารพนับถืออย่างสนิทได้มาจากไป คุณยายเจริญมีอัธยาศัยสุภาพอ่อนโยนเยือกเย็นด้วยเมตตากรุณา วาจาไพเราะน่าเคารพนับถือ เมื่อแรกอาตมาเข้ามาอยู่ในวัดเขมาภิรตาราม เคยเห็นมาทำบุญถือศีลฟังธรรมกับท่านปลัดเวรเฉยและบุตรหลานที่วัดนี้เป็นประจำ ขณะนั้นอาตมายังเป็นพระใหม่อยู่ ยังไม่สู้สนิทคุ้นเคยนัก เนื่องด้วยอาตมาได้เคยถูกนิมนต์ไปในงานทำบุญที่บ้านบ่อย ๆ ต่อมาหลานของท่านมาอุปสมบทอยู่ที่วัดนี้ได้ชักชวนอาตมาไปเยี่ยมเยียนที่บ้านท่านอยู่เสมอ และอาตมาได้อาศัยอยู่ที่กุฏิที่ท่านสร้างไว้มานานปี เท่ากับอยู่ในร่มเงาของท่าน จึงได้สนิทสนมคุ้นเคยกับท่านมากขึ้น ในระยะหลัง ๆ นี้อาตมาไม่ค่อยได้ไปเยี่ยมบ่อยนัก เพราะความไม่

สะดวกของอาตมาเอง จึงรู้สึกว่าห่างเหินไป ถึงกระนั้น ท่านก็ยังไม่เคยลืมอาตมานาน ๆ ไปเยี่ยมมักพูดถึงเรื่องเก่า ๆ ได้ถูกต้อง ยังจดจำได้ดีไม่หลงลืม เมื่อถึงวันพระหรือวันเทศกาลตรุษสงกรานต์เคยส่งอาหารฝากไปถวายอาตมาที่วัดเนือง ๆ เมื่อเวลาไปเยี่ยมท่าน ๆ มักพูดว่าเห็นพระมาก็รู้สึกปลื้มใจ ท่านมีชีวิตอยู่ในโลกมานาน ได้อาศัยรูปกายอันปราศจากสาระ ถือเอาสาระแห่งชีวิตด้วยการประกอบกุศลธรรมความดีไม่เสื่อมคลาย จนตราบเท่าชีวิตที่ทนทุกข์ภัยไม่ได้ก็ต้องแตกดับไปตามธรรมดาของสังขารในที่สุด วาระสุดท้ายนี้ อาตมาขอตั้งจิตอธิฐานอุทิศส่วนกุศลกรรมที่ได้บำเพ็ญด้วยไตรทวาร เป็นปัจจัย-ปการ จงอำนวยสุขวิบากให้สำเร็จแก่ท่านในสัมปรายภพเทอญ

แด่คุณยายเจริญ สวัสดินาค

จาก

หลานลัดดา บุญสมบัติ

ด้วยความอาลัยยิ่ง ข้าพเจ้าเป็นหลานที่คุณยายฝากผีฝากไข้ คุณยายเป็นผู้ที่มีพระคุณแก่ข้าพเจ้าอย่างใหญ่หลวง ซึ่งทำให้ข้าพเจ้ามิอาจที่จะลืมความดีของท่านได้ เพราะท่านได้เลี้ยงดูข้าพเจ้ามาแต่เล็กแต่น้อย ไม่ว่าจะไปที่ไหน ๆ ก็ไปด้วยกัน เช่นไปทำบุญในที่ต่าง ๆ ทอดกฐิน บวชพระ ไปนมัสการพระบาท และไปเยี่ยมญาติที่ต่างจังหวัด เห็นคุณยายก็ต้องเห็นหลาน คือข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ประพฤติตัวอยู่ในโอวาทของท่านเสมอมา มิได้ทำความเสื่อมเสีย ไม่เคยขัดใจท่านเลย วาระสุดท้ายคุณยายได้ขอมาอยู่กับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็มิได้รังเกียจแต่ประการใด เพราะผู้มีกตัญญูย่อมมีกตเวที ข้าพเจ้าก็ได้เลี้ยงดูท่านเป็นอย่างดีตามฐานะของข้าพเจ้ามิได้ให้อดอยาก ท่านออกปากอยากจะรับประทานสิ่งใดท่านก็ได้รับประทานสมปรารถนาทุกอย่าง ท่านเป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยความเมตตากรุณา ไม่ว่าใครจะว่าหรือจะทำให้ท่าน

เจ็บช้ำน้ำใจ ท่านมิได้แสดงออกซึ่งความโกรธฉุนเฉียวเลย ท่านใช้น้ำตาของท่านเป็นเครื่องดับความแค้นเคือง และท่านมักจะพูดเสมอว่า "ใครทำอย่างไรก็ได้อย่างนั้น อย่าเอาถึงร้อยเลยหลานเอ๋ย เอาเพียงชั่งเดียว" เป็นคติเตือนใจข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เอาอย่างท่าน เพราะเป็นหนทางที่สงบดี

วาระสุดท้ายที่ท่านถึงแก่อนิจกรรม มีคุณสนั่นหลานเขย สมบูรณ์ ปุรศักดิ์ หลานและเหลน ได้ช่วยเหลือท่านด้วยความรักเคารพและนับถืออย่างสูง เพราะท่านเป็นผู้ที่มีพระคุณมาก ด้วยความเป็นห่วงใยอยากจะให้ท่านมีชีวิตยืนนานต่อไปอีก ข้าพเจ้าได้จ้างพยาบาลมาช่วยเหลืออีกแรงหนึ่ง แต่ก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงความตายไปได้ ทั้งที่สติท่านก็ยังมิได้หลงลืมเลอะเลือนอย่างผู้ที่มีอายุทั้งหลาย ท่านมิได้ป่วยไข้เป็นโรคอะไรเลย ด้วยบุญทานที่ท่านได้สร้างบารมีไว้ท่านได้หมดลมไปเองด้วยความสงบ ยังความเศร้าโศกเสียใจอาลัยรักท่านแก่ข้าพเจ้าอย่างมาก ขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านไปสู่สรวงสวรรค์ชั้นวิมานด้วยความสงบสุข

วิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องทางธรรมะ

วิธีปฏิบัติที่ถูกต้องทางธรรมะ คือ ปฏิบัติตนโดยลดความโลภ ความโกรธ ความหลง ชื่อว่าถูกต้องในทางที่ดีของโลกด้วย ความโลภ โกรธ หลง เป็นอย่างไร ทำไมจึงต้องลด จะได้กล่าวต่อไป

ความโลภ อยากจะได้ อยากจะเป็น ในทรัพย์สิ่งของ ในตำแหน่งของผู้อื่น หรือที่ไม่ควรจะได้จะเป็นของตน **ความโกรธ** เคืองแค้น เพราะไม่ได้ดังใจ หรือเพราะขัดใจ ไม่ถูกใจ ไม่ตรงใจ จนถึงจะต้องให้ได้ในทางร้าย หรือจะต้องตอบโต้ในทางร้ายให้สาสมกัน หรือยิ่งกว่า **โมหะหลงไหล**ไม่ใช้ปัญญาพินิจให้รู้เหตุผล จึงหลงตนเอง คือไม่รู้จักตนเองตามที่เป็นจริง หลงทาง คือถือเอาทางที่ผิด เดินทางที่ผิด เพราะไม่มีมนสิการ (ใส่ใจพิจารณา) โดยแยบคาย โมหะที่มีเพราะไม่ใช้ปัญญามนสิการโดยแยบคายนี้ เป็นมูลฐานให้โลภ ให้โกรธ ดังกล่าวมาแล้วด้วย กล่าวรวมกันว่า ทั้งสามนี้เป็นกิเลส คือเครื่องเศร้าหมอง เพราะเป็นมูลเหตุก่อเจตนาให้ประกอบกรรมที่เศร้าหมองคือทุจริตทางกายวาจาใจต่าง ๆ

กิเลสมี ๒ อย่าง คือ **จิตกิเลส** กิเลสทางใจ **กรรม-กิเลส** กิเลสทางกรรม ในทางโลกของฆราวาส ลำพังกิเลสทางใจอย่างเดียว ยังไม่เรียกกันว่าเป็นกิเลส ต่อเมื่อเป็นกิเลสทางกรรม (การกระทำ) จึงจะเรียกกันว่าเป็นกิเลส กิเลสของฆราวาส จึงหมายถึงกิเลสทางใจนั่นแหละที่แรงขึ้นจนถึงทำทุจริตต่าง ๆ คือเป็นกิเลสทางกรรมขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสสอนเรื่องกิเลสแก่คฤหัสถ์ ก็ตรัสสอนถึงกิเลสทางกรรมเช่นนี้ และที่ตรัสถึงอกุศลมูล (รากเง่าของอกุศล) มีความตอนหนึ่งว่า "คนที่โลภโกรธหลงแล้ว ย่อมก่อทุกข์แก่ผู้อื่นด้วยไม่มีสติ" กรรมที่เศร้าหมอง อันหมายถึงทุจริตต่าง ๆ เป็นกิเลสที่ใคร ๆ ก็มองเห็น และพูดกันว่าเป็นกิเลส คือเศร้าหมองจริง ใครไปทำเข้า ก็ก่อให้เกิดความเดือดร้อนและความเสื่อม แม้คนที่ทำทุจริตเอง ก็ต้องซ่อนทำ และต้องพยายามกลบเกลื่อนแก้ตัวหรือหลบหนี เพราะก็รู้ว่าผิดไม่ดี และความรู้นี้เอง คอยหลอนรบกวนจิตใจตนเองอยู่เสมอ ทำให้ไม่มีสุข เพราะคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์โดยทั่วไป ย่อมมีระดับจิตใจสูงพอที่จะสำนึกในความผิดชอบชั่วดีอยู่ตามสมควร

เมื่อจิตใจเศร้าหมองไม่ผ่องใส ร่างกายก็เศร้าหมอง หมดสง่าราศีเป็นกิเลสจริงดังนี้ ฉะนั้น วิธีปฏิบัติที่ถูกต้องไม่ว่าในทางธรรมโดยตรงหรือในทางที่ดีของโลก จึงอยู่ที่ปฏิบัติลดความโลภ ความโกรธ ความหลง มิใช่ปฏิบัติโดยการเพิ่มให้มากขึ้น

อีกคำหนึ่ง คือ **ตัณหา** มักพูดกันในภาษาไทยว่า กิเลสตัณหา เฉพาะคำว่า ตัณหา แปลกันว่า ความทะยานอยาก ความดิ้นรนใจ เพื่อจะได้สิ่งที่ชอบ จะเป็นตามที่อยาก จะไม่เป็นอย่างที่ไม่ชอบ บางทีก็แปลว่า ความอยากเท่านั้น ฟังดูคล้ายกับความโลภ ทั้งถ้าแปลตัณหาว่าทะยานอยาก ก็คล้ายจะแรงกว่าความโลภไปเสียอีก แต่การแปลภาษาโดยเฉพาะศัพท์ธรรม เป็นการยากที่จะหาคำให้ตรงความหมายกัน จึงต้องอาศัยอธิบาย ได้อธิบายความหมายของคำว่า โลภ มาแล้ว ส่วนคำว่าตัณหานี้ ใช้หมายถึงความอยากที่มีเป็นวิสัยของโลก เมื่อเป็นโลกุตระ (เหนือหรือพ้นโลก) จึงจะสิ้นตัณหา พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า "โลกอันตัณหาก่อขึ้น" และพระอานนท์ได้กล่าวไว้ว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พึงอาศัยตัณหา

ละตัณหาเสีย" ท่านพระอานนท์อธิบายไว้เอง ถือเอาแต่ใจความย่อ ๆ ว่า "คือคิดปรารถนาว่า ท่านผู้มีชื่อนี้ได้บรรลุวิมุตติแล้ว เมื่อไรจักได้บรรลุบ้าง" ฉะนั้น ในวิสัยโลกทั่วไป จึงยังมีและอาศัยตัณหา เพื่อก่อสร้างความดี แต่ถ้าเป็นความอยากในทางที่ผิดก็มีโทษและถ้าแรงจนถึงเป็นโลภที่ให้ทำทุจริต ก็เป็นกิเลสที่จะต้องปฏิบัติลดลงทั้งถ้าเป็นทาสของตัณหาก็จะเดือดร้อนไม่มีสุข เช่นเมื่ออยากได้มาก ๆ ได้เท่าไรไม่พอ หรืออยากดีมากไป ก็กระเสือกกระสนให้ทำงานเกินกำลัง ทีแรกแม้ไม่ได้คิดจะทำทุจริต แต่ความอยากใหญ่โต อาจฉุดรั้งไปให้ทำได้จึงจำต้องลดลงอีกเหมือนกัน ให้อยู่ในระดับพอดี ลดลงได้ จึงจะเป็นไทแก่ใจของตนเองและมีสุข

วิธีที่จะลดความโลภโกรธหลง คือ หัดให้ใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ดีชั่ว ด้วยการใส่ใจพิจารณาโดยแยบคาย คือ โดยเหตุผลที่ไม่อยู่ในอำนาจของความ โลภ โกรธ หลง ปัญญาที่จะหัดใช้พิจารณาให้รู้ดังนี้ ทุก ๆ คนย่อมมีอยู่เป็นพื้นน้อยหรือมาก แต่ถึงจะมีน้อยก็สูงกว่า

สัตว์ดิรัจฉานแน่ สัตว์ดิรัจฉานบางพวกน่าจะมีความรู้อยู่บ้าง ดังสังเกตจากกิริยาของแมวในขณะที่ลักปลา มีอาการซ่อนเจตนา เช่นทำเดินเมียงเข้าไป หรือหมอบคอยทีอยู่เฉย ๆ เหมือนไม่เอาใจใส่ ได้ท่าก็คาบปลาวิ่งหนีไปโดยเร็ว กิริยาที่แสดงออกของแมวดังนี้ แสดงว่า แมวรู้ว่าปลาเป็นสิ่งที่เจ้าของหวง และการที่ทำนั้นเป็นความผิด จึงต้องรีบหนี เมื่อแมวยังรู้ว่าผิด ไฉนคนจึงไม่รู้ว่าผิด คนย่อมรู้ได้ดีกว่าแน่นอน แต่คนที่ทำชั่วทำผิดมักไม่ใช้ความรู้หรือไม่ใช้ปัญญาพินิจให้เกิดความรู้ ไปใช้ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ถูกความโลภ โกรธ หลงเป็นนายใช้ให้ทำ ส่วนความรู้ไม่ได้ใช้ น่าจะเป็นเพราะมีกำลังมากกว่า ดังตัวอย่างว่า ใจหนึ่งคิดจะทำทุจริต อีกใจหนึ่งคิดว่า นี่เป็นความชั่วความผิด ไม่ดีอย่าทำ แต่ใจที่คิดจะทำ แย้งว่ามัวกลัวผิดก็จนอยู่อย่างนี้แหละ ทำดีไม่เห็นจะพอใช้สักที ถ้าใจที่คิดอยากร่ำรวยทางทุจริต (โลภ) แรงกว่า ก็เป็นฝ่ายชนะ ผลก็คือทำทุจริต ถ้าใจที่รู้ผิดชอบแรงกว่า

ก็ชนะ ผลก็คือไม่ทำทุจริตฉะนั้น วิธีปฏิบัติที่ถูกต้องก็คือ ปฏิบัติเสริมกำลังให้แก่ ความรู้ในความดีความชั่วด้วยการเพิ่มพูนความรู้นี้ โดยหมั่นใส่ใจพิจารณาให้แยบคาย ให้ยุติด้วยเหตุผลที่เป็นเสรี จากความโลภโกรธหลง กับด้วยการเพิ่มกำลังสมทบด้วยคุณสมบัติเหล่านี้คือ ความเคารพเชื่อฟังกฎหมาย ศาสนา คตินิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม ความพากเพียร พยายามความมีสติ ความตั้งใจมั่นคงแน่วแน่ กำลังผสมเหล่านี้ประกอบกันเข้ากับความรู้ดังกล่าว ก็รวมเป็นกำลังใจฝ่ายธรรมะ คือฝ่ายดี จะเอาชนะฝ่ายกิเลสได้ เครื่องยั่วเย้าให้อยากทำทุจริตก็จะยั่วไม่สำเร็จ เพราะมีกำลังใจฝ่ายธรรมะแข็งแรงกว่าต่อต้านไว้ได้ คนที่ติดสุรา หรือติดยาเสพติดให้โทษ อาจเลิกได้ด้วยกำลังกำลังใจเด็ดเดี่ยว ฉะนั้น หากมีกำลังใจฝ่ายธรรมะ ไฉนจะลดความโลภโกรธหลงไม่ได้ กำลังใจดังกล่าวนี้ มีความรู้นี่แหละเป็นข้อสำคัญ จึงกล่าวไว้ข้างต้นว่า ให้หัดใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ดีรู้ชั่ว

จะกล่าวถึงความเพิ่มพูนความรู้อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ที่ได้จากปัญญา คือ ความรู้ในสัจจะ (ความจริง) สัจจะมีซับซ้อนกันอยู่หลายชั้นหลายอย่าง ดังเช่นที่จะกล่าวต่อไป

โลกสัจจะ สัจจะของโลก เช่น คน สัตว์ดิรัจฉาน ต้นไม้ ภูเขา เพราะในโลกมีสิ่งเหล่านี้อยู่จริง จึงเป็นสัจจะของโลกแต่ละอย่าง

สมมุติสัจจะ สัจจะโดยสมมุติ คำว่า สมมุติ แปลว่า รู้พร้อมกัน รู้ด้วยกัน แต่มีใช้กันอยู่ ๒ คำ คือ สมมุติ (มีสระ ุ) กับ สมมติ (ไม่มีสระ ุ) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ใช้ในความหมายอย่างเดียวกันว่า "สมมต สมมติ สมมุติ ก. ตกลงกันว่า, ยินยอมกันว่า, สัน. ต่างว่า" ในดิกชันนะรี บาลี ของ ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์ ให้คำแปลต่างกันว่า สมมติ สงบ, พักผ่อน, ส่วน สมมุติ ตกลง, อนุมัติ เป็นต้น กล่าวเฉพาะในความหมายว่า รู้พร้อมกัน รู้ด้วยกัน หรือ ตกลง อนุมัติ ดังกล่าวในสัจจะข้อนี้ ในตำราศัพท์อภิธานัปปทีปิกาสูจิ ใช้ว่า สมมุติ (เหมือนกับดิกชันนะรีของ

ริส เดวิดส์) แต่ในตำราภาษาบาลีบางเล่ม และในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ พ.ศ. ๒๔๗๑ ใช้สมมติ (ไม่มีสระ ุ) เป็นพื้น ดูในตำราศัพท์สันสกฤตเทียบ ในดิก-ชันนะรีของ วะมัน ชิวราม อัปเต ใช้รูปเดียวว่า สํมต สํมติ อีกฉบับหนึ่ง ใช้ว่า สมมติ (ไม่มีสระ ุ) ประมวลเข้าแล้ว น่าจะใช้ได้ทั้ง ๒ รูป คือสมมุติสัจจะ สมมติ-สัจจะ

สัจจะโดยสมมุติ คือ โดยตกลง ยินยอม อนุมัติกันเช่นชื่อของคน ชื่อของสัตว์ ชื่อของต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น ซึ่งตั้งขึ้นเรียกรู้กัน โดยตกลงยินยอมพร้อมกันว่าใช้ชื่อนี้ เช่น ต้นมะม่วง ต้นทุเรียน ชื่อวัตถุที่คนนำไม้เป็นต้นมาปรุงแต่งประกอบเข้า เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เป็นสมมุติสัจจะ แม้ภาษาที่พูดต่าง ๆ เช่น ภาษาไทย จีน แขก ฝรั่ง เป็นสมมุติสัจจะ เช่นเดียวกัน เพราะตั้งคำขึ้น สำหรับพูดเขียนที่รับรองใช้พร้อม ๆ กัน ในชนชาติที่พูดภาษาเดียวกัน สมมุติดังกล่าว เป็นสัจจะขึ้น เพราะตกลงยินยอมพร้อมกัน เช่นเมื่อตั้งชื่อให้แก่ต้นไม้ชนิดหนึ่งว่า

ต้นมะม่วง ต้นไม้ชนิดนั้นก็เป็นต้นมะม่วงขึ้นจริง ใคร ๆ พากันเรียกว่ามะม่วง ถ้าเรียกเป็นอย่างอื่นก็ผิด ไม่มีใครรู้รับรอง ทั้งอาจเป็นพูดเท็จอีกด้วย เช่นเมื่อเดินผ่านต้นมะม่วงมา ถูกถามว่า ได้เดินผ่านต้นมะม่วงมาหรือเปล่า ตอบทั้งรู้ว่า ไม่ได้เดินผ่านมา ก็เป็นพูดเท็จ เพราะความจริงได้เดินผ่านมา ทุกอย่างที่สมมุติขึ้นแล้ว ก็กลายเป็นสัจจะขึ้นโดยสมมุติดังนี้

ปรมัตถสัจจะ สัจจะโดยปรมัตถ์ คือ เด็ดขาด คำว่า ปรมัตถ์ ประกอบขึ้นจาก ปรม อย่างยิ่ง, สูงสุด + อัตถ เนื้อความ, ประโยชน์, ผล, ความดี แปลรวมกันว่า เนื้อความอย่างยิ่ง, ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นต้น เมื่อใช้กับสัจจะ หมายถึงสัจจะโดยเนื้อความละเอียดอย่างยิ่ง คือโดยเด็ดขาด มิใช่โดยโลกบัญญัติ หรือโดยสมมุติ เช่น คน สัตว์ดิรัจฉาน ต้นไม้ ภูเขา ที่เป็นโลกสัจจะ หรือคนชื่อนั้นชื่อนี้ มีบรรดาศักดิ์อย่างนั้นอย่างนี้ ที่เป็นสมมุติสัจจะ แต่เมื่อว่าโดยปรมัตถสัจจะแล้ว ก็ไม่มีคน ไม่มีสัตว์ดิรัจฉาน ไม่มีภูเขา ต้นไม้ ไม่มีนาย ข. นาง ฉ. มี

แต่ขันธ์ อายตนะ ธาตุ หรือมีแต่อริยสัจจะ ๔ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังมีคาถาแสดงปรมัตถสัจจะบทหนึ่ง แปลความว่า "ทุกข์มีอยู่ แต่ใคร ๆ ผู้ถึงทุกข์ๆ ไม่มี การทำมีอยู่ แต่ผู้ทำไม่มี ความดับมีอยู่ แต่บุคคลผู้ดับไม่มี ทางมีอยู่ แต่บุคคลผู้ไปไม่มี" การอธิบายทางปรมัตถ์ ก็อธิบายไปตามแนวธรรมล้วน ๆ ไม่พูดถึงสัตว์ บุคคล เช่นว่า เมื่อส่วนต่าง ๆ อันเรียกว่า "ธาตุ" มาประกอบปรุงแต่งกันขึ้นเรียกว่า "สังขาร" ตามที่เรียกกันต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วในโลกสัจจะ สมมุติสัจจะ ระยะแรกที่ก่อเกิดขึ้นเป็นชาติ (ความเกิด) ต่อไปเป็นชรา (ความแก่) ในที่สุดก็แตกแยกออกจากกัน เป็นมรณะ (ความตาย) เมื่อยังมีเหตุ ธาตุทั้งหลายก็มาประกอบปรุงแต่งกันอีก จนกว่าจะสิ้นเหตุ จึงจะหยุดประกอบปรุงแต่งเป็นอะไร ๆ อีกต่อไป

สัจจะมีซับซ้อนกันหลายชั้นหลายอย่างดังนี้ ถ้านำไปพูดกันผิดที่ผิดทาง ก็สับสนไม่เข้าใจ ชีวิตที่ยังดำเนิน

อยู่ในโลก ต้องอาศัยสัจจะทั้งหมดนี้ จึงอยู่ได้ จะมีเพียงปรมัตถสัจจะอย่างเดียว หาได้ไม่ เหมือนอย่างต้นไม้เป็น ถ้ามีแต่แก่น ก็อยู่ไม่ได้ ต้องมีทั้งเปลือก กระพี้ กิ่ง ใบ เป็นต้น แม้พระพุทธศาสนาก็แสดงธรรมเหมือนอย่างต้นไม้ ที่มีพร้อมทุกอย่าง คือประกอบด้วยสัจจะทุกอย่าง เช่น วินัยและศีลธรรมเบื้องต้น เป็นไปทางโลกสัจจะ สมมุติสัจจะ ธรรมนั้นสูงจึงหนักไปทางปรมัตถสัจจะ จนถึงเป็นปรมัตถ์ล้วน และปรมัตถ์ล้วนนั้น เป็นไปในการปฏิบัติภายในจิตใจแท้ ๆ แต่สำหรับเป็นข้อปฏิบัติทางกาย (แม้ของพระอรหันต์) ก็เป็นไปตามควรแก่โลกสัจจะ สมมุติสัจจะ เช่น ศีล หรือวินัยดังกล่าวแล้ว

มนุษย์เราเกิดมา มีปัญญาที่ทำให้รู้จักคิดอ่าน จึงใช้ปัญญาปรับปรุงตนเองให้เจริญขึ้น พ้นจากเป็นสัตว์ป่าคนป่า มาเป็นคนบ้าน คนเมือง มีความเจริญ เห็นประโยชน์ของการอยู่ด้วยกันอย่างมีระเบียบ ด้วยความสงบสุข จึงได้ตั้งคตินิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่

เห็นกัน ยินยอมกันว่าดีงามขึ้น จนถึงตั้งเป็นกฎหมายบังคับ และตั้งศาสนาขึ้น สำหรับเป็นทางปฏิบัติทางกายวาจาใจ ทั้งเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวของใจ ด้วยความประสงค์ที่ประมวลเข้ามาได้ว่า เพื่อเว้นการที่ควรเว้น ประพฤติการที่ควรประพฤติ จะได้ควบคุมกันอย่างมีระเบียบและมีความสุขสงบ สิ่งทั้งปวงที่ตั้งขึ้นนี้ โดยมากตั้งขึ้นตามโลกสัจจะ สมมุติสัจจะ จึงนับเป็นสัจจะเหล่านี้ด้วย ถ้าไม่มีปรมัตถสัจจะคือเหตุผลที่แท้จริงเป็นมูลฐานอยู่บ้าง ตั้งกันขึ้นแล้ว ก็เลิกกันไปคราวหนึ่ง ๆ บางอย่างก็เลิกเร็ว เช่นความนิยมที่เรียกว่าสมัยนิยม แม้ศาสนาหรือศีลธรรมในศาสนาก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีมูลฐานจากปรมัตถสัจจะด้วย ก็ตั้งอยู่ยั่งยืน ถ้าแสดงคำสอนเป็นปรมัตถสัจจะโดยแท้ ก็จักตั้งอยู่ได้ตลอดไป

ศาสนา หรือศีลธรรมในศาสนา กฎหมาย ตลอดถึงคตินิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีในหมู่ชนที่เจริญ เพื่อความอยู่ด้วยกันอย่างมีระเบียบเรียบร้อย และมีความสงบสุข ว่าเฉพาะทางศีล

ธรรม แม้ในหมู่โจรก็ต้องมีศีลธรรมในหมู่โจรด้วยกัน คือ ไม่ลักขโมย ไม่หักหลังกันเองเป็นต้น คนที่ใช้ความโลภ โกรธ หลง ไม่มีศีลธรรมแก่คนอื่น แต่ก็ต้องมีศีลธรรมแก่ตนเอง และผู้ที่ตนรัก เช่น เบียดเบียนตัดรอนผู้อื่น รวบรวมทรัพย์อำนาจมา ก็เพื่อบำรุงตนและผู้ที่ตนรัก ไม่มีที่จะคิดเบียดเบียนตัดรอนตนและผู้ที่ตนรักเลย และคนที่ชั่วร้ายจะดำรงชีวิตมีความสุขอยู่ได้ ก็เพราะไม่มีผู้ร้ายอื่นมาทำร้าย ชื่อว่าอยู่ได้ด้วยศีลธรรมของคนอื่น ถึงตนเองจะไม่มีศีลธรรม ฉะนั้น ถ้าคิดสักหน่อยเดียวเท่านั้น ก็จะเห็นว่า ศีลธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีอยู่เป็นเครื่องบำรุงรักษาโลกให้ดำรงอยู่ได้

การหัดใช้ความคิดตามเหตุผลที่ไม่ขึ้นอยู่ในอำนาจของโลภโกรธหลง เป็นทางเพิ่มพูนความรู้ในสัจจะ และเมื่อหัดคิดไปจนถึงปรมัตถสัจจะ เพียงถึง แก่ ตาย ที่ทุกๆ คนต้องประสบ พูดสั้นๆ คือคิดถึงความตายกันบ้างก็จะเป็นวิธีลดความโลภโกรธหลงได้มาก และถ้ายิ่งได้คิดให้รู้ซึ้งถึงความดีความชั่ว ถึงประโยชน์ของศีลธรรม

ของศาสนา ก็จะทำให้ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ให้ประกอบคุณงามความดีเพื่อตน และเพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดังนี้ ก็จะเป็นการใช้ชีวิตให้เป็นประ-โยชน์ได้มาก ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามทางธรรมะ พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระธรรมบทไว้คาถาหนึ่ง แปลความว่า "ชีวิตเพียงวันเดียวของผู้ที่มีปัญญาเพ่งพินิจประเสริฐกว่าผู้ที่ทรามปัญญา มีจิตใจไม่มั่นคง ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี"

อุปัสเสนธรรม

ธรรมเหมือนพนักอิง

อุปัสเสนธรรม ธรรมเป็นเหมือนพนักอิง เป็นที่พึ่งอิงอาศัยได้ ในข้อปฏิบัติทั้งส่วนเบื้องต่ำแลท่ามกลาง ตลอดจนถึงส่วนเบื้องบน สมเด็จพระทศพลทรงสงสารเอ็นดูประชาชนผู้ยังไม่มีธรรมเป็นที่พึ่งพิง จึงได้ประทานธรรมเหมือนพนักอิงไว้อบรม จะได้ไม่ล่มจมซวนเซเสื่อมทราม ให้ห่างพ้นความทุกเดือดร้อนรำคาญ เป็นสุขสำราญสบายกายใจ คนที่ยืนหรือนั่งไม่มีที่พึ่งอาศัยตัวก็โอนเอนไปไม่มั่นคง อาจซวนเซล้มลงได้ง่าย ถ้ามีที่อิงอาศัยเป็นหลักฐาน แม้แต่เพียง ๑ ด้าน ก็ทำให้ยึดธารพึงได้มั่นคง ถ้ามีที่อิงทั้ง ๔ ด้าน ก็ไม่มีการจะล้มไปข้างหน้า หรือหงายมาข้างหลัง เช่นลางคนเขาทำที่นั่งป้องกันเด็กที่ซุกซน พอเด็กนั่งได้ดีก็ต่อเป็นเก้าอี้มีพนัก ๔ ด้าน เอาเด็กลงไปนั่งในที่นั้น เด็กก็ไม่หกล้ม ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ถ้าคนไม่มีธรรมเป็นที่อิงอาศัย ก็หกล้ม ได้ความทุกข์เดือดร้อน มีอุปไมยฉันนั้น สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงสั่งสอนประชาชน

ให้พ้นทุกข์เดือดร้อนรำคาญ จึ่งประทานธรรมเหมือนพนักอิง ๔ ด้านแก่พุทธบริษัท ตรัสถามว่า กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ จตุราปสฺเสโน โหติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีธรรมเหมือนพนักอิง ๔ ด้าน เป็นอย่างไร

พระองค์ทรงตอบเองตรัสด้านที่ ๑ ว่า สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ พิจารณาก่อนแล้วจึ่งบริโภคส้องเสพส่วนหนึ่ง ถ้ากล่าวถึงแต่ส่วนที่จำเป็นที่สุด ซึ่งมนุษย์เกิดมาแล้ว จำต้องอาศัยเว้นไม่ได้ ก็มี ๔ อย่าง คือผ้านุ่งห่ม ๑ อาหาร ๑ ที่อยู่อาศัย ๑ ยาแก้เจ็บไข้ ๑ ซึ่งเป็นของจำเป็น ตลอดทั่วบรรพชิตบริษัท แม้สละทรัพย์สมบัติบ้านเรือนมาบรรพชา ตามหน้าที่ต้องปฏิบัติขัดเกลาส่วนที่เป็นโทษ อย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ให้ลดน้อยสาปสูญจนสุดสามารถ แม้พระบรมศาสดาแลพระอรหันต์ทั้งหมด จะเลิกงดก็ไม่ได้ ต้องอาศัยส่วนที่จำเป็นทั้ง ๔ นี้ ส่วนของอื่นนอกนั้นไม่สู้จำเป็น เช่นนาฬิกา จะไม่มีก็ได้ เพราะอาศัยสังเกตดวงอาทิตย์เดือน ดาว ก็พอรู้ได้ หรือเครื่องใช้สร้อยอย่างอื่นเช่นนี้ แม้ไม่มีบริโภคใช้ ก็ไม่ถึงทำให้เดือดร้อนรำคาญ

เกิดทุกข์กายใจ แต่ปัจจัย ๔ อย่างนี้เป็นของจำเป็นที่สุด เพราะมนุษย์ผิวบาง ไม่เหมือนช้าง ม้า วัว ควาย นอนกลางดินกินกลางทราย ตรำแดดตรำฝนก็ทนอยู่ได้ เมื่อเป็นสิ่งจำเป็นเช่นนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคผู้บรมศาสดา จึ่งทรงสั่งสอนให้พิจารณาก่อน แล้วจึ่งบริโภคใช้สอย สาธุชนควรเจริญสติสัมปชัญญะคอยเกียจกันโทษทั้งมวล ไม่ให้ส่วนที่ผิดเสียหายแทรกแซงเข้ามาได้ จะทำให้เสื่อมความสุขกลับเกิดทุกข์ขึ้นรันทำ จึ่งทรงแนะนำให้พิจารณาข้อที่ ๑ คือผ้านุ่งห่มว่ามีประโยชน์อย่างไร แท้จริงประโยชน์ก็คือ เป็นเครื่องป้องกันหนาวร้อนเหลือบยุง ลมแดดแลเพื่อปกปิดความละอายถ้าไม่พิจารณาโดยอุบายที่ชอบให้ถูกต้อง ก็จะบกพร่องล่วงเลยประโยชน์ของผ้าไป กลับทำให้ความสุขสบายลดน้อยลง ได้รับความทุกข์กายใจ ไม่ได้ผลของการอาศัยผ้านุ่งห่มเต็มที่ เช่นต้องซื้อผ้าที่อย่างดีมีราคาแพงเกินไป หรือหน้าหนาว มีผ้าดีสีงดงามแต่บาง ถ้ามุ่งเลยไปทางสวยงามเอาผ้านั้นมาห่มก็กันหนาวไม่ได้ ลางทีหน้าร้อนมีแต่ผ้า

ที่หนาแต่งดงาม ถ้ามุ่งความสรรเสริญเชยชม เอามาห่มก็ยิ่งร้อนหนักเข้า ไม่ได้ความสุข เช่นนี้เป็นตัวอย่าง ทรงสั่งสอนพุทธบริษัทให้พิจารณาเห็น ประโยชน์ของผ้าก่อน เพื่อป้องกันหนาวร้อน เป็นต้น และนุ่งห่มให้พอเหมาะพอดีแก่ผ้านั้น ๆ ก็ได้รับผลเป็นสุขสำราญ

ข้อที่ ๒ อาหารที่บริโภคซึ่งเป็นของจำเป็นเว้นไม่ได้ ทรงสอนให้พิจารณาดูประโยชน์ของอาหารก่อน แลทรงสั่งสอนไม่ให้กินเล่น หรือเพื่อจะบำรุงร่างกายให้สวยงาม เป็นต้น บริโภคเพียงให้ร่างกายดำรงอยู่ เพื่อจะศึกษาเล่าเรียนแล้วประพฤติปฏิบัติ กำจัดส่วนที่เป็นโทษให้ลดน้อยเบาบางลง จนกว่าจะหมดโดยลำดับ แลเพื่อระงับเวทนาเก่าที่มีอยู่ก่อนแต่ยังไม่ได้บริโภค คือหิวโหยระเหี่ยอ่อนเพลียเสียกำลัง แลทรงกำชับให้ระวัง อย่าให้เกิดเวทนาใหม่ คือแน่นอึดอัดเป็นโทษ อาหารเป็นคุณประโยชน์แก่ร่างกาย สำหรับยังชีวิตให้สถิตอยู่สืบต่อไปได้นาน ควรบริโภคแต่พอประมาณพอสมควร ถ้าบริโภคเกินพอควรพอดี ก็กลับทวีทุกข์โทษเป็นเหมือน

ยาพิษ อาจทำลายชีวิตให้พินาศ สมเด็จพระบรมโลก-
นาถจึงตรัสเตือน ให้มีสติระวังไม่ให้เวทนา* ใหม่เกิด
ขึ้น คืออิ่มอึดอัดเกินไป เดินยืนนั่งนอนไม่เป็นสุข ไฟ
ธาตุก็ย่อยไม่ทัน อาจเป็นโรคปัจจุบัน ทำให้เสียชีวิตได้
ง่าย สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสอนให้เป็น
โภชเน มตฺตญฺญู รู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอดี
พอควร มีปรากฏในที่ต่าง ๆ มีอปัณณกปฏิบัติ ปฏิบัติ
ไม่ผิดเป็นต้น เพื่อให้สาธุชนอยู่เย็นเป็นสุขสบาย ถ้า
ตายเพราะบริโภคอาหารมากเกินไปก็เสียชื่อ เช่นตาชูชก
เสียชื่อมาแต่กาลก่อนจนถึงบัดนี้แลต่อไป เมื่อคราวได้
รับถ่าย ๒ พระกุมาร ได้รับอาหารอย่างดีที่อยู่อาศัยอย่าง
มโหฬาร บริโภคอาหารเกินประมาณ จนถึงตายในวัน
นั้นเป็นตัวอย่าง ความจริงในร่างกายของเราก็มีเครื่อง
ตรวจอยู่แล้ว เปรียบเหมือนมีหมออยู่ ๓ คน หมอที่ ๑
คือตา จงมองดูว่า ควรบริโภคหรือไม่ควรบริโภค หมอ
ที่ ๒ คือจมูก จงดมกลิ่นว่าจะเหมาะแก่ตัวหรือไม่ ถ้าไม่

---

* เวทนา : ความรู้สึก สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา

เหมาะขึ้นบริโภค ล่างที่ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ที่มีคุณแก่ร่างกาย หมอที่ ๓ คือลิ้น จงลองชิมดูนิดหน่อยก่อนว่ารสเป็นอย่างไร ยิ่งเวลาเจ็บไข้ก็ยิ่งสำคัญมาก ของมาถึงปากลองชิมดู ถ้ารู้สึกเสียวขากรรไกรก็ควรหยุด ไม่รับประทานอาหารนั้นเป็นเครื่องยังชีวิตให้เป็นไป บำรุงร่างกายให้เป็นสุข ถ้าบริโภคแต่พอควรก็ให้สำเร็จประ-โยชน์ ถ้ามากเกินไป ก็เป็นโทษดั่งพรรณนามา สมเด็จพระบรมศาสดาจึ่งตรัสสอนให้พิจารณาก่อนแล้วจึงบริโภค

ข้อที่ ๓ ที่อยู่อาศัย ถ้าตั้งใจทำเพื่อสวยงาม หรือเพื่ออวดเขามากไป อยู่อาศัยก็ไม่ค่อยเป็นสุขสบาย ถ้ามุ่งหมายเพื่ออยู่เย็นเป็นสุขให้ตรงประโยชน์ของที่อยู่ ก็ป้องกันฤดูหนาว ร้อน ฝน ลม แดด สัตว์ที่จะกวนกัดได้ เป็นที่อาศัยได้รับประโยชน์ บำบัดโทษทุกข์ อยู่เย็นเป็นสุขสบายกายใจ ข้อนี้คล้ายกับข้อที่ ๑ พึงพิจารณาให้เห็นประโยชน์จะได้พ้นจากโทษทุกข์ อยู่เย็นเป็นสุขเกษมสำราญ จะเจริญกรรมฐานภาวนา ก็ผาสุกสะดวก

สงบระงับดับโลภะหรือราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นนิวรณ์หายความเร่าร้อนเศร้าหมองใจ

ข้อที่ ๔ ยาแก้เจ็บไข้เป็นของจำเป็นต้องอาศัยเมื่อโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้น ต้องรู้จักประมาณตลอดถึงการใช้น้ำกระสายแลตัวยา ถ้ายาที่ไม่เคยใช้เห็นคุณปรากฏ แม้หมอจะกำหนดให้กินเท่านี้เท่านั้น ก็อย่าเพิ่งวางใจ เพราะลางเนื้อชอบลางยา ควรลองใช้ผ่อนลงมาเพียงแต่ครึ่งหรือแต่น้อยก่อน อย่ามีใจรีบร้อนเห็นว่าไม่เป็นไร ถ้าถูกกับโรคภัยไข้เจ็บของตัว จึงบริโภคเต็มตามกำหนด ต้องจดจำพิจารณาถี่ถ้วนตลอดถึงขวดยา สลากยา เพราะข่าวคราวที่เคยปรากฏว่า หยิบยาผิดและบริโภคเข้าไปจนถึงอันตรายชีวิตก็มี ลางทีกินยาถ่ายลงจนแบบแล้วจะกินยาให้คุมปิด คนรับใช้ไม่ทันพินิจพิจารณากลับเอายาถ่ายมาให้ คนเจ็บไข้ไม่มีสติสัมปชัญญะ พอได้ถ้วยยาก็ดื่มหมดถ้วย คราวนี้อาจม้วยมรณ์เสียชีวิต หรือเกิดทุกขเวทนาแทบปางตาง เป็นเหตุให้วุ่นวายรบกวนผู้รักษาพยาบาลให้ได้ความรำคาญ เดือดร้อนทุกข์ยากลำ-

บากกันทั่วหน้า ควรพิจารณาก่อนว่า จะถูกกับโรคหรือไม่ถูกกับโรคอย่างไร ก็จะได้ไม่ผิดยาบำบัดทุกขเวทนาให้สงบเป็นสุข หายเจ็บไข้ได้ทุกข์ ไม่ต้องเสียชีวิต เพราะเรื่องนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงเห็นประโยชน์เป็นเอนกประการ จึ่งได้ประทานพนักอิงข้อนี้ไว้ด้าน ๑ สำหรับเป็นที่พึ่งพิงกันความล่มจมซวนเซ แก่พุทธบริษัททั้งบรรพชิต ทั้งคฤหัสถ์ทั่วไป เมื่ออาศัยสิ่งที่จำเป็น ๔ ประการ คือ ผ้านุ่งห่ม ๑ อาหาร ๑ ที่อยู่อาศัย ๑ ยาแก้เจ็บไข้ ๑

แม้ได้อาศัยของ ๔ อย่างนี้ อันมีอยู่พร้อมบริบูรณ์ครบครัน ถึงกระนั้นลางคราวก็ยังขึ้นเจ็บไข้ขึ้นภายในร่างกาย แลกระทบส่วนภายนอก มีร้อนเย็นเป็นต้น ถ้าไม่พิจารณาก่อน ก็จะเกิดเจ็บเข้าไปถึงใจ ทำใจให้เดือดร้อน หรือมีคนติเตียนนินทาด่าว่า ถ้าไม่พิจารณาก่อนจิตใจก็จะเร่าร้อน ต้องโต้ตอบทะเลาะวิวาทหุบตีฆ่าฟันกันถึงตาย ก็เป็นเหตุการณ์วุ่นวายใหญ่โตล่มจม สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ จึ่งประทานพนักอิงด้านที่ ๒ ว่า

สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ พิจารณาก่อนแล้วจึ่งอดทนส่วนหนึ่ง พุทธบริษัทพึงเจริญขันติแลโสรัจจะในข้อนี้ ขันติความอดทนนั้น ย่อสั้นลงก็คงเป็น ๒ คืออดทนต่อเหตุภายในอย่าง ๑ อดทนต่อเหตุภายนอกอย่าง ๑ เหตุภายในเช่นโรคภัยไข้เจ็บ เหตุภายนอก เช่นลมแดดหนาวร้อนฝนเป็นต้น เหล่านี้ ผู้ปฏิบัติดีประพฤติธรรมต้องมีความอดทน จึ่งจะไม่เสียผล คือความสุขความเจริญอันเกิดจากกิจการแลข้อปฏิบัติ เมื่อเกิดเจ็บไข้อาพาธก็อย่าประมาท ต้องรีบหาหมอมารักษาพยาบาลจัดการดูแลให้บริบูรณ์อันเป็นส่วนภายนอก ถ้ามีความรำคาญเดือดร้อน ฟาดเนื้อฟาดตัวไปโดนโน่นโดนนี่เข้าก็จะเกิดฟกช้ำดำเขียวเพิ่มความเจ็บขึ้นอีก เจ็บเก่าที่มีอยู่แล้วก็ไม่หาย ซ้ำเพิ่มเจ็บใหม่ขึ้นอีก ทำให้เจ็บมากหนักขึ้น เจ็บเก่าเป็นด้วยธาตุภายในภายนอกไม่ปกติวิการแปรปรวน ส่วนฟกช้ำดำเขียวที่เกิดขึ้นนั้น เป็นเพราะตัวเองทำให้เกิดขึ้นใหม่ ไม่ใช่โรคเก่า ความจริงความเจ็บไข้ก็เจ็บที่ร่างกาย เช่น ปวดศีรษะ ก็ปวดที่ศีรษะ ไม่ได้ปวดที่ใจ เป็นไข้ตัวร้อนก็ร้อนที่ตัว ไม่ได้

ร้อนที่ใจ เพราะเหตุนั้น สาธุชนที่ได้ฝึกหัดปฏิบัติรู้ธรรม
แล้ว ก็เจ็บแต่กาย ไม่ได้เจ็บใจ เมื่อสามัญชนไม่รู้
ความจริงตามธรรมดา พอเจ็บขึ้นมาก็ไม่ชอบ เดือด
ร้อนโกรธเคืองหมอแลผู้รักษาพยาบาล แลคนรับใช้ที่
ทำกิจการไม่ถูกใจ ตอนนี้เจ็บเข้าไปถึงใจ ลางทีอาจทำ
ให้โรคกำเริบขึ้นอีก ถ้าสงบใจไว้ในธรรม ไม่วุ่นวาย
ลางทีโรคจะหาย หรือจะลดน้อยเบาบางลงได้ แม้การ
ครางก็ไม่ใช่เป็นเพราะโรค คนดี ๆ ลองครางดูก็ครางได้
เหตุนั้นจึงควรอดทนแลพิจารณาดูว่า โรคภัยไข้เจ็บนี้
ไม่ใช่เป็นแต่เฉพาะเรา คนอื่นก็เป็นเหมือนกัน จะเลือก
พ้นโรคเป็นเอาตามชอบใจไม่ได้ ไม่มีที่เลือก ไม่มีใคร
ให้เลือก แลบังคับให้อยู่ในอำนาจก็ไม่ได้ ลองบังคับดู
ก็จะรู้ได้ เช่นเจ็บไข้จะบังคับว่าอย่าเจ็บ ก็ไม่ได้ ถึง
คราวเจ็บก็ต้องเจ็บ เมื่อเจ็บแล้ว ลองบังคับให้หายไป
เดี๋ยวนี้ ถ้ายังไม่ถึงคราวหาย ก็ไม่หาย ถ้าหายไม่ได้
ก็ขอให้น้อย ก็ไม่น้อยลง คงเป็นอยู่เท่านั้น ทีนี้ลองผิน
ใจว่า ขอให้มากขึ้นอีก ๕ เท่าหรือ ๑๐ เท่า ก็ไม่มากขึ้น

นี่จึงเห็นได้ชัดว่าเป็นเอง เพราะอาศัยธาตุภายในภายนอกที่ไม่ถูกกัน ซึ่งเราไม่รู้ต้นเหตุ เมื่อมีการรักษาพยาบาลอยู่บริบูรณ์ ถึงคราวหายก็หายได้ ไม่ถึงคราวหายก็ยังเจ็บอยู่ เช่นกลางวันสว่าง ใครจะบังคับให้เป็นกลางคืนก็ไม่ได้ แต่ถึงไม่บังคับ เวลาเลื่อนไป ๆ ก็ไปถึงกลางคืนเข้าเอง เมื่อเป็นกลางคืนแล้ว จะบังคับให้เป็นกลางวันในเดี๋ยวนั้น ก็ไม่ได้

โรคภัยไข้เจ็บตลอดถึงสุขสบายนี้ เกิดมีขึ้นชั่วคราวแล้ว ก็เสื่อมสิ้นผันแปรดับไป ถึงตัวโรคก็อยู่ไม่ได้ คนที่เจ็บทนไม่ได้ต้องแตกดับ โรคนั้นก็ต้องดับไป เป็นอยู่ชั่วคราวเท่านั้น ไม่มีอยู่เป็นนิตย์ ถ้ายังไม่ถึงสิ้นชีวิตโรคนั้นก็หายดับไป เป็นสุขสบายปกติ เมื่อตริตรองมองดูเช่นนี้ ก็จะรู้สึกว่า โรคภัยนี้ไม่ได้เป็นที่ใจ เป็นที่ร่างกาย ความทุรนทุรายวุ่นวาย ก็จะเบาบางลงตาม ทำความสงบในธรรมให้เกิดขึ้นในใจ โรคภัยไข้เจ็บลางชนิดก็จะสงบหาย หรือเสื่อมคลายถอยลง ดังปรากฏในโพชฌงคสูตรว่า คราวหนึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาประ-

ชวรไข้ โปรดให้พระจุลทเถระน้องพระสารีบุตรแสดง
โพชฌงค์ ๗ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงสดับฟังพิจารณา
ตามไป พอจบโพชฌงค์พระองค์ก็หายประชวรไข้ อีก
สมัยหนึ่ง พระโมคคัลลานะกับพระกัสสปะอาพาธเป็น
ไข้ พระองค์เสด็จไปทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ สั่งสอนจบ
ลง ท่านทั้งสองก็หายไข้ อีกสมัยหนึ่ง พระคิริมานนท์
อาพาธเป็นไข้ แต่พระองค์ไม่ได้เสด็จไปทรงแสดงพระ-
ธรรมเทศนา โปรดให้พระอานนท์พระอนุชาเรียนสัญญา
๑๐ แล้ว ไปแสดงแทนพระองค์ พอจบลง พระคิริมานนท์
ก็หายไข้ราวกะปลิด ใจคิดมากหรือมีหงุดหงิดโกรธเคือง
หัวใจเต้นแรง โลหิตก็ฉีดแรงขึ้น ทำให้ตัวร้อนผิดปกติ
เมื่อมีสติสงบ ใจไม่ให้ฟุ้งซ่านครอบงำก็ทำให้หัวใจเต้น
อ่อน ผ่อนให้ตัวเย็นหายได้ เพราะเหตุนี้ชาวบ้านที่เจ็บ
ไข้มากจึงนิมนต์พระไปสวดโพชฌงค์ ถ้าเป็นผู้รู้ปลงจิต
พิจารณาตาม ก็ได้ความสุขทำประโยชน์ให้สำเร็จ แม้
แต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้สรรพธรรม ทรง
แนะนำสั่งสอนเวไนยนิกรพุทธบริษัททั่วหน้า ครั้นถึง

เวลาที่พระองค์ประชวรทำไม จึ่งให้พระจุนทเถระแสดงโพชฌงค์ แลทำไมพระองค์ไม่ทรงกำหนดพิจารณาเอง เพราะว่าผู้แสดงแนะนำชี้แจงปรุงแต่งให้เสร็จหมด การอ่านหนังสือเอง ต้องกำหนดอักขระตัวสะกดหมดบรรทัดนั้นขึ้นบรรทัดนี้ มีธุระมากคือต้องนึกคิดพิจารณาตรวจตรวจตราพิเคราะห์ดู ถ้ามีผู้แสดงชี้แจงให้ฟังก็เป็นแต่ตั้งใจเพ่งดูให้รู้ชัดไปตามจริง เห็นสิ่งที่เป็นคุณหรือเป็นโทษมีประโยชน์ผิดกันใจ ก็รู้เท่าทัน เป็นกำลัง ช่วยความอดทนภายในไม่ไปยุ่งกับทุกขเวทนา ก็จะได้เอาใจกำหนดพิจารณาถึงความจริงว่า ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นนี้ ที่สุดก็ดับไปตามวันเวลา เป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน นี้เป็นความอดทนต่อเหตุการณ์ภายในคือความเจ็บไข้ แต่ตัวไม่ได้อยู่คนเดียว ต้องเนื่องเกี่ยวกับคนอื่นแทบทั่วไป คือ ต้องอาศัยใช้วานผู้คนให้ช่วยจัดทำ แต่ไม่ได้อย่างใจ หรือได้รับคำติเตียนนินทาจากประชาชน ต้องอดทนต่อเหตุภายนอกเหล่านี้ ถ้าไม่มีความอดทน เกิดต่อว่าต่อขานกันต่อไป ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนเสื่อม

เสีย ไม่ได้ประโยชน์ ทำให้เกิดโทษแตกร้าวเสียสามัคคี เวลาเจ็บไข้ก็ไม่มีใครรักษาพยาบาล มีธุระกิจการ ก็ไม่มีใครช่วยคิด ช่วยทำนำพา แม้จะมองดูหน้ากันก็ไม่สนิทดี เมื่อรู้เช่นนี้ เวลาได้ฟังนินทา ก็ควรมีสติอย่าเพิ่งโกรธเขา พึงพิจารณาตัวเราเสียก่อนว่า การที่เขานินทาเช่นนั้น เราทำจริงพูดจริง อย่างนั้นหรือไม่ ถ้าไม่จริง ก็ไม่น่าโกรธ เขาพูดผิดก็เป็นโทษแก่เขา เราไม่ควรจะเดือดร้อน เราดีอยู่แล้วควรปิติยินดีว่า เราไม่ได้ทำเช่นนั้น ถ้าเราทำจริงพูดจริง ก็ไม่น่าโกรธ เพราะเขาพูดถูก ตรงกับความจริง เราก็ทำผิดพูดผิดจริง ควรละเลิกเสีย อย่าทำอย่าพูดอย่างนั้นอีกต่อไป จะได้ไม่มีเรื่องเช่นนั้น เราก็ดีขึ้น มีแต่ความร่มเย็น เมื่อเป็นเช่นนี้ ถูกนินทา ๑๐ หน เราก็ดีขึ้น ๑๐ อย่าง ละเหตุต้นทางที่เป็นโทษ ให้น้อยเบาบางลงไป ควรตักเตือนใจเราว่า ลางคราวถูกเด็กเล็กไม่รู้เดียงสา ว่ากล่าวหยาบคาย ทำไมเราไม่โกรธ ลางทีกลับยินดีปรีดาเห็นเป็นขบขัน เพราะเด็กนั้นไม่รู้เดียงสา เวลาผู้ใหญ่ว่า ก็เอาใจไม่

โกรธเด็กเช่นนั้นมานึกว่า ผู้ใหญ่นั้นเป็นแต่ร่างกาย ส่วนถ้อยคำที่พูดหยาบคายยังเป็นเหมือนเด็ก เป็นผู้ใหญ่ด้วยกันควรพูดกันดี ๆ ไม่ควรกล่าวเสียดสีด่าว่า เปรียบเปรยอย่างนั้น ก็หักห้ามเกียจกันความโกรธเคืองเสียได้ หรือเราไปพบคนบ้าว่าเรา ๆ ก็ไม่โกรธ เพราะรู้ว่า เป็นคนบ้า หรือพึงนึกว่า คำนินทาด่าว่าเบาที่สุด ไม่เหมือนลมพัด ลมพัดถูกตัวผมที่ยาวยังไหว แลเขานินทาด่าว่าอย่างใด ร่างกายจิตใจเราก็ไม่เป็นไปตามอย่างนั้น เป็นความไม่ดีของผู้กล่าวต่างหาก มีปากมีลิ้นมาควรทำสิ่งที่เป็นประโยชน์กล่าวถ้อยคำที่ไม่เป็นโทษทุจริต พูดแต่วาจาที่เป็นสุภาษิต ตักเตือนแนะนำจิตของผู้ฟังให้เกิดความนิยม อย่างนี้จึงสมแก่อายุวัยที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ เช่นนี้ก็เป็นเรื่องเตือนใจเราให้หายโกรธเร่าร้อนเหมือนถูกไฟเผา หรือเขาว่าเราเป็นสัตว์ เราก็ไม่ได้กลายเป็นสัตว์ไปตามเขาว่า ไม่ควรรับเอามาเดือดร้อนรำคาญ อนึ่งการถูกนินทาด่าว่าแล้ว ต่อว่าต่อขานทะเลาะวิวาททุบตีฆ่าฟัน ก็เดือดร้อนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ล้วนแต่ทุกขโทษ

ความโกรธที่เกิดขึ้น ทำจิตใจให้เร่าร้อนบั่นบ่วน สมควรให้สงบระงับด้วยความอดทน ซึ่งเรียกว่าอธิวาสนขันติ ความอดทนนี้ ต้องอาศัยบัญญา พิจารณาแนะนำใจให้เห็นจริง ถ้าเบ็นแต่นิ่งเฉย ๆ อัดไว้ ๆ ไม่แนะนำใจให้เห็นชัดด้วยบัญญา คงต้องระเบิดออกมา มีตัวอย่างลางคนเวลานอกพรรษาเบ็นคนเสพสุรา แต่เข้าพรรษามีศรัทธาแรงกล้าไม่เสพ อัดไว้ๆ ไม่ได้แนะนำใจให้เห็นโทษด้วยบัญญา ครั้นออกพรรษาแล้ว ก็เมาใหญ่จนถนนไม่พอเดิน หรือคนรักษาอุโบสถเด็กเล็กทำอะไรไม่ว่ากล่าว อัด ๆ เข้าไว้ พอรุ่งขึ้นก็ทุบตีทรมาณกันใหญ่ เช่นนี้เบ็นด้วยไม่ได้ใช้บัญญาชักจูงแนะนำใจให้เบ็นประโยชน์ จึ่งได้เกิดโทษทุกข์เดือดร้อน

การที่ทรงสั่งสอนนี้ เบ็นเรื่องราวที่เบ็นอยู่ใกล้ชิดกับตัวของผู้ปฏิบัตินั้น ๆ โทษทัณฑ์กิเลสที่เกิด ก็เพียงตาแลเห็น เพียงหูได้ยิน เพียงจมูกได้กลิ่น เพียงลิ้นรู้รส เพียงกายถูกต้อง เพียงใจนึกถึง ที่ห่างไกลจากนั้นก็ไม่เกิด แม้คนชาติเดียวกันอยู่ต่างบ้านเมือง ก็ไม่มีเรื่องเกิดโทษ ต่างคนต่างอยู่ ไม่ได้พบเห็นกัน ข้อสำคัญ

ก็ศิษยานุศิษย์กับครูบาอาจารย์ ผู้ปกครองกับบริวารบริษัทที่ใช้สอยอยู่ ผู้ปกครองต้องมีความพินิจพิจารณาว่า คนอื่นหมดทั้งโลกที่จะให้ถูกใจเราทั้งหมดทุกอย่างไม่ได้ มารดาบิดาที่มีบุตรหลายคน ก็คงไม่มีบุตรที่ถูกใจทั้งหมดทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อรู้ความจริงเช่นนี้แล้ว ก็อย่าหลงไปหาของที่ไม่มี ถ้าขืนหา ก็พาให้ได้ความเดือดร้อนรำคาญใจ มีเท่าใดได้เท่าใด ก็พอใจเท่านั้น ตามได้ตามมี คนไหนไม่ดี ก็แนะนำตักเตือนสั่งสอนให้ทราบบาปบุญคุณโทษชัดเจนในใจ ถ้าคนไหนเหลือวิสัยที่จะฝึกหัดทรมานจริง ๆ ก็อย่าอยู่ด้วยกัน ให้ไปอยู่เสียที่อื่น ก็หมดเรื่องระคายเคืองเดือดร้อนดิ้นรน ความอดทนต้องประกอบด้วยโสรัจจะ ลางคนอดไม่ได้จริงด้วยกำลังขันติ แต่หน้านิ่วคิ้วขมวด ดูอาการส่อให้เห็นว่าจะอดไปไม่ตลอด เพราะขาดโสรัจจะ คือความแช่มชื่นเสงี่ยมสงบ สมเด็จพระนราศทศพลจึงตรัสสอนประชาชน ให้เจริญขันติกับโสรัจจะเป็นคู่กันเหล่านี้ เป็นความอดทนต่อเหตุภายนอกซึ่งเกี่ยวกับคนมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึง

ตรัสว่า สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ พิจารณาก่อนแล้วจึงอดทนส่วนหนึ่ง เป็นพนักอิงด้านที่ ๒

การมีสติสัมปชัญญะพิจารณาสิ่งที่จำเป็น ต้องอาศัยส้องเสพบริโภคใช้สอย ๔ แลมีขันติโสรัจจะต่อเหตุภายในภายนอก ๒ พนักอิงก็ได้พึ่งพิงอาศัย เพราะได้ประพฤติปฏิบัติแล้วเห็นคุณปรากฏ แต่ก็ยังไม่หมดสิ่งที่จะทำให้พลั้งพลาดล่มจมเสื่อมเสียร้อนรน เพราะทุกคนจะอยู่กับที่แห่งเดียวไม่ได้ ต้องไปโน่นมานี่ ต้องมีกิจการงานจำเป็นต้องทำต้องจัด จนถึงต้องไปต่างถิ่นต่างจังหวัดก็มี แม้สมเด็จพระชินสีหสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังต้องเสด็จไปโปรดเหล่าประชาชนตามตำบลบ้านเมืองน้อยใหญ่ในทิศานุทิศ จึงเป็นพุทธกิจที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ เมื่อเป็นเช่นนี้ การไปมานี่แหละสำคัญอันหนึ่ง จึงต้องพิจารณาก่อนว่า ควรไปหรือไม่ควรไป ถ้าควรไป ก็ไป ถ้าไม่ควรไปก็อย่าไป ถ้าจำเป็นต้องไป ก็ต้องกำชับตัวเองให้มีสติสัมปชัญญะอย่างมากเต็มที่ อย่าให้เกิดมีเรื่องราวเสียหายเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นสมเด็จพระ-

บรมไตรโลกนาถจึ่งประทานพนักอิงด้านที่ ๓ ว่า สงฺขาเยกํ ปริวชฺเชติ พิจารณาก่อน แล้วจึงหลบหลีกส่วนหนึ่ง พึงเจริญโคจราโคจรโกศล ความเป็นผู้รู้ฉลาดในที่ควรไปแลไม่ควรไปให้มาก เช่นที่มีขวากหนามหลุมบ่อหลักตอล่อแหลมต่ออันตราย หรือมีสัตว์ร้ายวัวควายสุนัขดุ คนมุทะลุคนพาล ตลอดจนสถานที่ที่ไม่ควรเดิน ยืน นั่งนอน พึงพิจารณาก่อนแล้วควรหลบหลีกเลิกเว้นเสีย ไม่ควรไปในที่นั้น ๆ ถ้าขึ้นไป แม้ไม่เกิดทุกขภัยอันตรายก็ไม่เป็นสุขสบาย ใจต้องวิตกกริ่งเกรงสะดุ้งหวาด ถ้าพลั้งพลาด ก็อาจเกิดทุกขภัยขึ้นได้ แต่เมื่อจำเป็นต้องไป ก็ต้องมีสติให้มากคุมกำกับกำชับตัวเอง ให้ไปดีมาดี ดำเนินตามวิธีแห่งพระบรมสุคต ซึ่งมีพระนามปรากฏว่า สุคโต เป็นผู้เสด็จไปดี เสด็จมาดี ไม่ให้มีความเดือดร้อนแก่ใคร ๆ มีแต่ทรงทำให้เกิดคุณประโยชน์แก่ผู้ที่ได้รับ เสด็จกลับมาแล้ว ก็เสด็จมาดี มีคนระลึกถึงพระคุณอยู่ร่ำไป ถ้าทำตามพระองค์ได้เช่นนี้ ชื่อว่าไปดีมาดี ตลอดถึงการเกิดมา ก็ต้องมาดี ทำตัวให้ เป็นสง่า

ราศีริมิ่งขวัญ แก่มารดาบิดาวงศ์ตระกูล เพิ่มพูนคุณประโยชน์ให้เกิดมีแก่ตนแลประชาชน ประเทศชาติทั้งหลาย เมื่อถึงเวลาจะตาย แตกดับไปก็ให้ไปดี อย่าให้มีหนี้สินรุงรัง แลเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อนเสียหาย ให้เกิดแก่คนภายหลัง เช่นครอบครัวศิษยานุศิษย์เป็นต้น สมเด็จพระทศพลจึงโปรดประทานพนักอิงด้านนี้เป็นที่ ๓ ว่า สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ พิจารณาก่อนแล้วจึงหลบหลีกส่วนหนึ่ง

พนักอิง ๓ ด้าน ที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทานนี้ เป็นส่วนที่บริหารรักษาตน ให้ห่างพ้นความชวนเซล่มจมเสียหายภัยอันตรายในโลกนี้ แต่พระองค์มีพระมหากรุณาแก่ประชาชนพุทธบริษัท ไม่ให้ปฏิบัติหยุดอยู่พอเพียงเท่านั้น เพื่อให้บำเพ็ญธรรมที่ยิ่งขึ้นไปในทางปรมัตถประโยชน์ ตลอดถึงพระปรินิพพาน จึงโปรดประทานพนักอิงด้านที่ ๔ ว่า สงฺขาเยกํ วิโนเทติ พิจารณาก่อนแล้วจึงถ่ายถอนส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นด้านที่ให้สำเร็จประโยชน์ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า ทั้งในทาง

ปรมัตถประโยชน์ คือถ่ายโทษได้แก่อกุศลวิตกตรึกคิดเป็นอกุศล ๓ ประการ คือการตรึกคิดในเรื่องโลภรักใคร่อย่าง ๑ ตรึกคิดในเรื่องโกรธเคืองอาฆาตพยาบาทอย่าง ๑ เรียกตามลำดับว่า กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ๓ อย่างนี้ได้แก่ โลภะหรือราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นรากเง่าเค้ามูลอยู่ในใจก่อน ไหม้เผาใจของตัวให้เร่าร้อนกระสับกระส่ายดิ้นรน แลลุกลามไปไหม้เผาคนอื่น ให้เกิดทุกข์กายทุกข์ใจ ถ้าจิตใจไม่รักไม่โกรธไม่หลง ด้วยกำลังศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ก็เป็นประโยชน์ในโลกหน้า ถ้าคิดถึงเรื่องโลภะหรือราคะ โทสะ โมหะ มีสติปัญญา พิจารณาเห็นโทษ ละความรักความโกรธความหลง เป็นทางตรงให้ถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นปรมัตถประโยชน์ เพราะพระนิพพานเป็นธรรมชาติดับความรัก ความโกรธ ความหลง แม้ดับไม่ได้สนิทหมดก็ชื่อว่าได้ดื่มรสพระนิพพาน ได้ความร่มเย็นเป็นสุขทุกคราวร่ำไป ข้อนี้ทรงสอนให้เจริญปหานะการละสิ่งซึ่งเป็นโทษที่เกิดในใจ

ธรรมดุจพนักอิง ๔ ด้าน ด้านที่ ๑ ว่า สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ พิจารณาก่อนแล้วจึ่งส้องเสพส่วนหนึ่ง พึงเจริญสติสัมปชัญญะ ด้านที่ ๒ ว่า สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ พิจารณาก่อนแล้วจึ่งอดทนส่วนหนึ่ง พึงเจริญขันติอดทนต่ออันตรายภายในภายนอก กับโสรัจจะความสงบเสงี่ยมแช่มชื่นด้านที่ ๓ ว่า สงฺขาเยกํ ปริวชฺเชติ พิจารณาก่อนแล้วจึ่งหลบหลีกส่วนหนึ่ง พึงเจริญโคจราโคจรโกศลความเป็นผู้รู้ฉลาดในที่ควรไปแลไม่ควรไป ด้านที่ ๔ ว่า สงฺขาเยกํ วิโนเทติ พิจารณาก่อนแล้วจึ่งถ่ายถอนส่วนหนึ่ง คือถ่ายถอนความคิดนึกถึงเรื่องโลภะหรือราคะ โทสะ โมหะ แลบาปกุศลอย่างอื่นอีก พึงเจริญปหานะละเสีย ไม่ให้เข้ามาครอบงำ เพราะโลภะหรือราคะ โทสะ โมหะ แลบาปอกุศลเป็นปหาตัพพธรรม อันผู้ปฏิบัติต้องละเลิกอย่างเดียว ไม่ให้เกิดขึ้นมาเกาะเกี่ยวอยู่ในใจทำให้เร่าร้อน

พุทธบริษัทได้สดับฟังคำสั่งสอนนี้แล้ว อย่าเพิ่งเชื่อเมื่อตรึกตรองพิจารณาเห็นจริงชัดเจนแจ่มแจ้งแล้ว ก็

เชื่อเอง หยั่งลงตามเหตุผลมีหลักฐาน โดยอาการอย่างสนิทแน่วแน่ เมื่อมีแต่ความเห็นดีเห็นชอบเห็นตรง ก็มั่งคงในการประพฤติปฏิบัติ แต่นั้นลงมือปฏิบัติเมื่อใด ก็ถูกร่ำไป ได้ผลกำไรเป็นบำเหน็จรางวัลเมื่อนั้น ทุกคืนวันไม่ขาดสาย พ้นจากอันตรายทุกขภัย เพราะได้ประพฤติตามอปัสเสนธรรม ซึ่งมีประจำอย่างดีที่สุด ดุจพนักอิง เป็นที่พึ่งพิงอาศัยทั้ง ๔ ด้าน คอยพยุงต้านทานไม่ให้ซวนเซพลาดล้มล่มจม ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทุกทิพาราตรี โดยพระพุทธานุสาสนีธรรมปริยาย ดั่งอภิปรายพรรณามาด้วยประการฉะนี้

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นางเจริญ สวัสดินาค บ.ม. ลูกหลานได้ขออณุญาต พิมพ์หนังสือ เรื่องฝึกหัดเป็นหมอดูไว้พิสูจน์ตัวเองและผู้อื่น นวกภิกษุปี ๒๕๑๓ อันมี กนุต สุรกโข ภิกขุ พระภิกษุ สุรศักดิ์ สัมปัตตะวนิช พ.บ. เป็นประธานจัดพิมพ์ลงใน หนังสือราชประดิษฐ์ศิษยานุสรณ์พิมพ์แจกเนื่องในงานประจำ ปี ๒๕๑๓ เป็นหนังสืออนุสรณ์ตามประเพณีนิยมของนวก ภิกษุที่ได้มาอุปสมบท ซึ่งถือกันเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกที่มีอยู่ประจำใจ ต่างก็ได้ร่วม ใจกันจัดทำหนังสือสืบต่อมาโดยลำดับเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ ซึ่งมี พันเอก วิเวก ตันยุวรรธนะ ได้มาอุปสมบทในปีนี้และ มีฉายาในขณะอุปสมบทว่า ปวิเวโกภิกขุ ในขณะนั้นเธอได้ ยศเป็นนายร้อยเอก เป็นผู้ริเริ่มจัดทำหนังสือราชประดิษฐ์-ศิษยานุสรณ์เป็นหนังสือประเภทบทความเกี่ยวกับความรู้ของ นวกะที่ได้มาอุปสมบท ตามนัยที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้น

หนังสือราชประดิษฐศิษยานุสรณ์ได้จัดพิมพ์มามิได้ ขาดจนถึงปี ๒๕๑๓ นี้ นางลัดดา ซึ่งเป็นหลานรักของนาง เจริญ สวัสดินาค บ.ม. เธอมาแสดงความประสงค์ขออนุมัติ

จัดพิมพ์หนังสือเรื่องฝึกหัดเป็นหมอดูไว้พิสูจน์ตัวเองและผู้อื่น ซึ่งลงในหนังสือราชประดิษฐศิษยานุสรณ์ มีความพอใจใคร่จะพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพของคุณยาย มาขอร้องให้ข้าพเจ้าเขียนคำนำเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่คุณยาย หนังสือเรื่องฝึกหัดเป็นหมอดู ฯ ได้นำพิมพ์แจกในงานของผู้มีความประสงค์แล้วหลายครั้ง ถ้าจะถือเป็นสินค้าก็เปรียบเสมือนว่าเป็นสินค้าที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงสภาพของตัวเองให้ผิดจากสภาพเดิม หากจะพูดถึงรสนิยมในเนื้อเรื่องสำหรับผู้ไม่สนใจก็คิดว่าคงจะไม่มีคุณค่าเหมือนสินค้าที่มีราคาแพง จะอย่างไรก็ตาม เนื้อเรื่องในความหมายที่ปรากฏตามแนวของความรู้สึกของผู้ที่ไม่สนใจแล้ว คุณค่าของหนังสือดังกล่าวก็คงจะไม่อยู่ในรสแห่งความนิยม ถ้าจะเพ่งถึงความหมายในเนื้อเรื่องจะเห็นว่าคุณค่าของหนังสือดังกล่าวนั้น มิใช่ข้าพเจ้าเป็นผู้เสกสรรจากความคิดหรือวิชาการของข้าพเจ้าเอง คุณค่าของบทความในหนังสือนั้น เป็นพระพุทธวัธนะขององค์สมเด็จพระ-พุทธเจ้าทรงประทานไว้เป็นหลัก ส่วนถ้อยคำสำนวนข้าพเจ้ามาดัดแปลงให้เป็นไปตามหลักสังคมนิยมที่กำลังเป็นอยู่ใน

สังคมปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าจึงขอกล่าวว่าถ้อยคำอันใดที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในเล่มนี้เป็นพระพุทธพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตรง ท่านผู้ใดสนใจในหลักธรรมปฏิบัติก็จะเป็นประโยชน์ในการจะถือเอาจากความรู้ในหนังสือที่กล่าวมานี้พอจะเป็นแนวทางจะพึงนำไปใช้ได้ในชีวิตของผู้ครองเรือนก็คงจะไม่ล้าสมัยดังคำชาวโลกกล่าวกันว่า ศาสนาเป็นยาเสพติดถ้าผู้ไม่มีความเห็นผิดจากหลักความจริงของธรรมชาติก็จะเห็นว่าธรรมะปฏิบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นยาที่แก้ความมัวเมาในสิ่งที่เป็นพิษกลับให้หาย ข้าพเจ้าเห็นว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมปัจจุบัน แม้จะเป็นยาขนานเก่า ๆ แต่ก็มีคุณภาพรักษาโรคร้ายต่าง ๆ ทางจิตใจให้สงบสุขได้เหมือนสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทานยาวิเศษขนานนี้ไว้ เพราะเป็นยาธรรมดาของคนทุกคนจะพึงนำมารักษาจิตใจของตนให้เกิดความสุขได้ตามหลักของธรรมชาติที่สังคมของมนุษย์เรากำลังต้องการอยู่

ฉะนั้นนางลัดดา ได้ขออนุญาตพิมพ์หนังสือดังกล่าวนี้แจกในงานพระราชทานเพลิงศพของคุณยาย ขออนุโมทนาสาธุการที่มีความเห็นว่า หนังสือที่พิมพ์แจกนี้คงจะเป็น

ประโยชน์แก่ผู้ที่ได้รับเป็นธรรมบรรณาการ และแสดงความเป็นผู้มีคารวะธรรมแด่คุณยายที่ท่านนับถือว่า เป็นหลานที่รักและได้ปฏิบัติคุณยายมาตลอดกาลอวสานแห่งชีวิต หากวิญญาณของ นางเจริญ สวัสดินาค บ.ม. ผู้เป็นคุณยายที่รักของนางลัดดาได้ทราบในความกตัญญูกตเวทิตาของหลานรักนี้ ก็จงได้ช่วยมีจิตยินดีและอนุโมทนาให้หลานที่รักเจริญด้วยสุขสมบัติสถาพรในสิ่งที่ปรารถนาทุกประการ และขอดวงวิญญาณของ นางเจริญ สวัสดินาค บ.ม. ได้ประสิทธิ์ประสาทแด่ท่านผู้มาคารวะในงานพระราชทานเพลิงศพนี้ จงได้รับความสุขสวัสดีโดยทั่วกัน.

พระธรรมปาโมกข์
(พระธรรมปาโมกข์)
วัดราชประดิษฐ์

ฝึกหัดเป็นหมอดูไว้พิสูจน์ตัวและคนอื่น

โดย

ท่านเจ้าคุณพระธรรมปาโมกข์

เจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

พระพุทธเจ้า เป็นหมอวิเศษทรงสามารถรู้ได้ว่าใครมีนิสัยและจิตใจเป็นอย่างไร ความประพฤติทางกายทางวาจา ที่แสดงออกมาจากคนผู้พูด ผู้ทำ จะทรงทราบได้จากกิริยาวาจา ของเขาผู้นั้นโดยลักษณะ มีบทพิสูจน์ให้รู้ได้ว่า คนนั้นจะเป็นคนชั้นไหน มีคุณธรรมในใจดีชั่วอย่างไร จะมั่งมียากจนหรือไม่ ควรจะคบหาสมาคมด้วยได้แค่ไหน คุณสมบัติควรเป็นพ่อเป็นแม่ เป็นครูบาอาจารย์ เป็นผู้ปกครองคนได้ดีขั้นไหน แม้มิตรสหายที่ติดต่อควรคบกันได้เช่นไร ก็ขอจงติดตามพิสูจน์ดูบนหลักพิสูจน์ของพระพุทธเจ้าเพื่อฝึกหัดเป็นหมอดูอย่างง่าย ๆ ซึ่งไม่จำเป็นต้องไปแสวงหาหมอดูที่อื่น เมื่อตัวเราได้ฝึกหัดตามแนวทางพุทธปรัชญาแล้ว ก็จะทราบได้ดีว่า การฝึกหัดเป็นหมอดูตามแบบของพระพุทธเจ้า

นั้นจะเป็นหมอดูที่ดูลักษณะอาการของคนได้อย่างถูกต้องแม่นยำที่สุด ขอเชิญท่านที่มีใจรักในเรื่องไปหาหมอดู จงเรียนฝึกหัดเป็นหมอดูเสียเอง ก็จะพบตัวเรานั่นแหละเป็นหมอดูที่จะดูใคร ๆ ได้ดี

ฉะนั้น การเรียนเป็นหมอดูตามแนวพุทธปรัชญาก็จะมีคุณค่าในการพิสูจน์ดูตัวและคนอื่นได้ดีและถูกต้องควรฝึกหัดและนำบทพิสูจน์ตามหลักพุทธปรัชญาทดสอบตนและคนอื่น แนวหลักพิสูจน์นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้เป็นประเภท ตามลักษณะอาการให้เหมาะสมกับปัญหาในการแก้ปัญหาชีวิตและสังคม หลักเศรษฐกิจจะมีอยู่พร้อมหมด จงเรียนและศึกษาตามนัยต่อไปนี้

บทพิสูจน์แก้ปัญหาชีวิตในการเป็นอยู่มี ๔ อย่าง

๑. **อุฏฐานสัมปทา** ขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการเลี้ยงชีวิต ในการศึกษาเล่าเรียนในการทำธุระหน้าที่ของตน

๒. อารักขสัมปทา มีการรักษา คือ รักษาทรัพย์ที่แสวงหาทรัพย์มาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่ให้เป็นอันตราย รักษากิจการงานของตัวไม่ให้เสื่อมเสียไป

๓. กัลยาณมิตตา มีเพื่อนที่สมาคมคบหาล้วนแต่เป็นคนดี ไม่คบหาคนชั่วที่ประพฤติผิดศีลธรรม

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตให้ถูกสุขลักษณะอนามัย กินดี อยู่ดี ไม่ให้ฝืดเคืองและฟุ่มเฟือย และสุรุ่ยสุร่าย

เมื่อได้เรียนบทพิสูจน์ปัญหาแก้ชีวิตตามหลัก ๔ อย่างนั้น สมบูรณ์แล้วก็จะเกิดผล คือ ความสุขอีก ๔ อย่าง

๑. ความสุขเกิดแต่ความมีทรัพย์

๒. ความสุขเกิดแต่การใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์บริโภค ใช้สอย

๓. ความสุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้

๔. ความสุขเกิดแต่การประกอบการงาน ที่ปราศจากโทษ

ความสุขทั้ง ๔ อย่างเกิดมีแล้ว ถ้าไม่รู้หลักในการรักษาก็จะเสื่อมได้ง่าย จึงมีหลักป้องกันไว้ ๔ อย่าง

๑. แสวงหาพัสดุที่หายแล้วให้คงคืนมาดังเก่า

๒. บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่า (ให้คงสภาพอยู่นาน)

๓. รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ

๔. รู้จักใช้บุรุษสตรีที่ดีให้เป็นพ่อบ้านแม่เรือน

ในบทต่อไปนี้ เป็น บทพิสูจน์ในการปลูกความนิยมใน สังคม และผูกน้ำใจกันไว้ได้ มีลักษณะ ๔ อย่าง

๑. ทาน การให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ (เช่น ตั้งทุนการศึกษาและสงเคราะห์แก่องค์การต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ส่วนมาก)

๒. ปิยวาจา เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน (ไม่กระทบกระเทือนใจ เป็นหลักของนักการพูด)

๓. อัตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนอื่น (เช่น ช่วยคนแก่ คนพิการ เป็นต้น)

๔. สมานัตตตา ความเป็นคนที่มีตนเสมอกันไม่ถือตัว (หลักประชาธิปไตย ไม่ดูหมิ่นและเหยียดหยามคนอื่น)

การปลูกความนิยมให้เกิดในสังคมดังนั้นแล้ว จำจะต้องรู้จัก เหตุที่จะทำให้เสื่อมความนิยมเนื่องด้วยความประพฤติ ๔ อย่าง

๑. ความเป็นนักเลงหญิง

๒. ความเป็นนักเลงสุรา

๓. ความเป็นนักเลงเล่นการพนัน

๔. ความคบคนชั่วเป็นมิตร

บทพิสูจน์ ๔ อย่าง ดังกล่าวมานั้น ในข้อ ๔ บทพิสูจน์การคบมิตรซึ่งมีบทพิสูจน์แยกออกเป็นพวกอีกอย่างละ ๔ จำพวก มิตรปฏิรูป (คือคนเทียมมิตร) มี ๔

๑. คนปอกลอก

๒. คนดีแต่พูด

๓. คนหัวประจบ

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย

มิตรปฏิรูป ๔ จำพวกนั้น ยังบอกลักษณะแยกออกอีก ประเภทละ ๔ คือ

๑. คนปอกลอกมีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว

๒. เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก

๓. เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรับทำกิจของเพื่อน

๔. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัว

๒. คนดีแต่พูดมีลักษณะ ๔

๑. เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย

๒. อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย

๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้

๔. ออกปากพึ่งมิได้

๓. คนหัวประจบมีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่ว ก็คล้อยตาม

๒. จะทำดี ก็คล้อยตาม

๓. ต่อหน้าว่าสรรเสริญ

๔. ลับหลังตั้งนินทา

๔. คนชักชวนในทางฉิบหายมีลักษณะ ๔

๑. ชักชวนดื่มน้ำเมา

๒. ชักชวนเที่ยวกลางคืน

๓. ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น

๔. ชักชวนเล่นการพนัน

บทพิสูจน์มิตรปฏิรูป (คือมิตรเทียม ๔ จำพวกแล้ว) ก็ควรจะต้องเรียน บทพิสูจน์มิตรแท้ ๔ จำพวก เพื่อเป็นบทเปรียบเทียบต่อไป

มิตรแท้ควรคบสมาคม ๔ จำพวก คือ

๑. มิตรมีอุปการะ
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
๓. มิตรแนะประโยชน์
๔. มิตรมีความรักใคร่

มิตรแท้ควรคบจำแนกออกเป็นประเภทละ ๔ คือ

๑. มิตรมีอุปการะ มีลักษณะ
๑. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
๒. ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
๔. เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ
๑. ขยายความลับของตนแก่เพื่อน
๒. ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพราย
๓. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
๔. แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้

๓. มิตรแนะประโยชน์ มีลักษณะ
๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๔. บอกทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ

๑. ทุกข์ ๆ ด้วย

๒. สุข ๆ ด้วย

๓. โต้เถียงคนที่พูดติเตียนเพื่อน

๔. รับรองคนพูดสรรเสริญเพื่อน

บทพิสูจน์ในครอบครัว คือ บิดามารดาและบุตรธิดา จะได้ลักษณะความเป็นไปตามในนี้หรือไม่

หน้าที่ของบิดามารดาที่ดี

๑. ห้ามไม่ให้ (บุตรธิดา) ทำความชั่ว

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา

๕. หา (สามี ภรรยา) ที่สมควรให้ (ตามประเพณี)

๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัยอันควร

หน้าที่ของบุตรธิดาที่ดี

๑. ท่าน (บิดามารดา) ได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ

๒. ทำกิจของท่าน

๓. ดำรงวงศ์สกุล

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บทพิสูจน์ความเป็นอาจารย์ และศิษย์ถึงเป็นหน้าที่ของกันและกัน

หน้าที่ของอาจารย์ที่ดี

๑. แนะนำสั่งสอนดี

๒. ให้เรียนดี (คืออบรมฝึกหัดในการศึกษา)

๓. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง

๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือจะไปในทิศไหนก็ไม่ให้อดอยาก)

หน้าที่ของศิษย์ที่ดี

๑. ด้วย (การ) ลุกขึ้นยืนรับ

๒. ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้

๓. ด้วยเชื่อฟัง

๔. ด้วยอุปัฏฐาก (เช่นอาจารย์เจ็บไข้ช่วยหาหมอรักษา)

๕. ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

บทพิสูจน์ความเป็นสามีภรรยาพึงปฏิบัติหน้าที่ซึ่งกันและกัน

หน้าที่ของสามีที่ดี

๑. ด้วยยกย่องนับถือเป็นภรรยา

๒. ด้วยไม่ดูหมิ่น

๓. ด้วยไม่ประพฤติล่วง (นอกใจภรรยา)

๔. ด้วยความมอบความเป็นใหญ่ให้

๕. ด้วยให้เครื่องแต่งตัว

หน้าที่ของภรรยาที่ดี

๑. จัดการงานดี

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของผัวดี

๓. ไม่ประพฤติล่วง (นอก) ใจผัว

๔. รักษาทรัพย์ที่ผัวหามาได้ไว้

๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

บทพิสูจน์การเป็นนายจ้าง และลูกจ้าง พึงรักษาผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

หน้าที่ของนายจ้างที่ดี

๑. ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง

๒. ด้วยให้อาหารและรางวัล

๓. ด้วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้

๔. ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน

๕. ด้วยการปล่อยในสมัย (เช่นในคราวเทศกาลต่าง ๆ)

หน้าที่ของลูกจ้างที่ดี

๑. ลุกขึ้นทำการงานก่อนนายจ้าง

๒. เลิกการงานทีหลังนายจ้าง

๓. ถือเอาแต่ของที่นายจ้างให้

๔. ทำการงานให้ดีขึ้น

๕. นำคุณของนายจ้างไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ

บทพิสูจน์ในหลักเศรษฐกิจ อันเกิดประโยชน์การมีโภคทรัพย์ พึงใช้ให้ถูกหลักตามหน้าที่ของความเป็นพลเมืองดี

๑. เลี้ยงตัว บิดา มารดา บุตร ภรรยา ผู้รับใช้ (บ่าวไพร่) ให้เป็นสุข

๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ

๔. ทำพลี ๕ อย่าง คือ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย (เช่นผู้ได้เคยทำดีแก่สังคม อย่างวันระลึกปิยมหาราช) และเสียภาษีอากรให้แก่รัฐ (ไม่หลีกเลี่ยงเป็นการช่วยเหลือบ้านเมืองให้เจริญ) ทำบุญตอบแทนผู้มีพระคุณ (ที่จัดว่าเป็นคนดีมีอุปการะแก่ตัวเรา) เรียกว่าเป็น เทวดา

๕. บริจาคทานเสียสละทรัพย์บูชาแก่สมณชีพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ

บทพิสูจน์การรักษาสุขภาพ อนามัย และทรัพย์สินไม่ให้เสื่อมเสีย คืองดเว้นอบายมุข (คือ เหตุที่ต้องสูญเสียทรัพย์สุขภาพอนามัย)

๑. การดื่มน้ำเมา (ทำให้เกิดโรค เสียทรัพย์ ทอนกำลังปัญญา และก่อวิวาท)

๒. เที่ยวกลางคืน (มีภัยพิบัตินานาประการ)

๓. เที่ยวดูการเล่น (ทำให้ติดในอารมณ์หลาย ๆ อย่าง)

๔. คบคนชั่วเป็นมิตร (สังคมรังเกียจ)

๕. เล่นการพนัน (ทำให้ทรัพย์เสื่อมสูญ)

๖. เกียจคร้านไม่ทำการงาน (ทำให้ยากจน)

เมื่อท่านได้ทราบตามบทพิสูจน์เพียงย่อ ๆ ที่ยกมาเป็นหัวข้อเฉพาะหลักใหญ่ ๆ ก็จะได้ทราบบ้างแล้วว่าการเรียนเป็นหมอดูตามแบบฉบับทางพุทธปรัชญา ท่านจะเป็นหมอดูในการพิสูจน์ชีวิตของตนและสังคมได้ถูกต้อง ท่านอย่าผ่านวิชาอันนี้ไปเสียเพียงเท่านี้ ถ้าหากท่านยังสนใจที่จะเรียนในบทพิสูจน์วิชานี้อยู่อีก ก็ขอให้ท่านไปแสวงหาหนังสือ "นวโกวาท" เป็นหนังสือหลักสูตรการศึกษาทางพุทธปรัชญา ซึ่งวางรากฐานวิชาเบื้องต้นของการศึกษาพระพุทธศาสนาไว้ง่าย ๆ และสามารถจะเป็นหนังสือนำท่านไปพบแสงสว่างของชีวิตในด้านเกี่ยวกับความรู้ มีสวรรค์วิมานชั้นฟ้า มีเทพบุตร เทพธิดา และมีทางแก้ให้พ้นทุกข์อีกด้วย ทั้งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติอันเป็นบรมสถานแห่งความสิ้นทุกข์หมดการ เกิดแก่และเจ็บตาย

พิมพ์ที่ ร.พ. มนตรี ตึกเชิงสพานบางลำภู (ด้านริมคลอง) พระนคร
ม.ร.ว. หญิงนันทา สนิทวงศ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2513